

Извештај

за

ТЕМАТСКА АНАЛИЗА НА ЗЕМЈОДЕЛСКИОТ СЕКТОР

Скопје, Март, 2022

Содржина

1. Извршно резиме (ќе биде комплетирано после консултативниот процес).....	4
2. Преглед на институционалната структура и клучните чинители.....	7
2.1. Преглед на релевантни стратегии, (повеќе)годишни програми и планови.....	7
2.2. Мапирање на клучните чинители во рамките на тематската област.....	12
2.3. Утврдување недостатоци во усогласеноста во целите на секторската политика	14
3. Основни податоци и индикатори и можни јазови кај податоците	16
Ресурси	16
Почвени услови	16
Климатски услови	17
Структура на земјоделскиот сектор	19
Економска Структура и индикатори.....	20
Бруто домашниот производ (БДП) и трговија	20
Вкупна трговија и трговија со земјоделско-прехранбени и рибни производи	21
Структура на земјоделските стопанства	22
Типологија на земјоделските стопанства	22
Значење на земјоделството во вработувањето	23
Економска големина на земјоделските стопанства	23
Депопулација на руралните средини и заостанување на населението	25
Ниво на образование во земјоделскиот сектор	25
Низок интерес за образование	26
Климатски промени	26
Предизвици на земјоделскиот сектор	27
Евро-интегративен процес	27
Јаз кај податоците	29
Преглед на резултатите од консултативниот процес со релевантните чинители	31
Вкрстени теми	34
Управување со ризик од катастрофи и отпорност	34
Социјална исклученост	35
Родова перспектива	36

Пристап заснован на човекови права	38
Дигитализација и иновации	40
Добро управување	42
Анекси.....	45

1. Извршно резиме

Земјоделството е исклучително значаен сектор во Северна Македонија. Околу 50% од вкупната територија на државата е земјоделско земјиште (49,7%, сопствени пресметки). Ова земјиште е управувано од земјоделскиот сектор, односно вкупно 176 125 земјоделски стопанства од кои 177845 од индивидуалниот сектор и 280 деловни субјекти.

Стратегиската и програмската рамка на земјоделството и руралниот развој ја сочинуваат голем број на документи кои директно или индиректно ги поставуваат развојните насоки и цели. Следниве се клучните секторски стратешки и програмски документи: Национална стратегија за земјоделството и руралниот развој за периодот 2021-2027 година, Национална програма за развој на земјоделството и рурален развој за периодот 2018-2022 година, Инструмент за претпристапна помош за рурален развој – ИПАРД III Програма (2021– 2027), Национален план за органско производство 2013-2020 и други.

Законската рамка е базирана на Законот за земјоделство и рурален развој и бројна специфична легислатива, од кои позначајни се: Законот за земјоделско земјиште, Законот за консолидација на земјоделско земјиште, Законот за квалитет на земјоделски производи и Законот за органско производство и Законот за сточарство.

Клучен чинител е Министерство за земјоделство, шумарство и водостопанство (МЗШВ), како и агенциите поврзани со него: Агенцијата за финансиска поддршка на земјоделството и руралниот развој, Агенцијата за храна и ветеринарство, како и други органи и тела.

Секторот е многу добро прилагоден кон Европската Унија и по стратешката и по институционалната рамка како и по легислативата, како и по мерките кои наликуваат на оние што се применуваат во рамките на Заедничката земјоделска политика на Европската Унија, при што главни се директните плаќања и поддршката на руралниот развој. Сепак, досега директните плаќања во голема мера се разликуваат во однос на Заедничката земјоделска политика на Европската Унија (ЗЗП) според видот на плаќањата и прифатливите сектори/корисници, при што доминантни се производно-врсаните плаќања и плаќањата по предадена количина за откуп на одредени производи кај преработувачите.

Индикативниот финансиски план за државната поддршка во земјоделството и руралниот развој предвидува постепено зголемување на вкупната поддршка од 142 милиони евра во 2021 година до 215 милиони евра годишно во 2027 година. Уделот на директните плаќања во вкупниот буџет се планира етапно да се намали од 70% во 2021 година до 50% во 2027 година, преку зголемување на буџетската поддршка на мерките за рурален развој, уредување на пазарите и системот за пренос на знаење и иновации.

Околу 63% од земјоделското земјиште припаѓаат во пониските квалитетни класи, односно се одликуваат со слаба плодност и ниски производни резултати. Покрај слабо плодните почви, земјоделското производство е лимитирано и од неповолните климатски услови. Малите суми на врнежи во главните производни региони предизвикуваат недостиг на вода за нормално одвивање на растителното производство поради што кај нас приносите се лимитирани од недостигот на вода. Високите температури, особено во летниот период, предизвикуваат тоplotен стрес кај земјоделските култури и домашните животни што дополнително ја намалува продуктивноста. Најголемиот дел од земјоделското земјиште се пасишта и тоа дури 59%. Обработливите површини се распространети на околу 518 илјади хектари или 40,9% од земјоделското земјиште е обработливо. Од обработливото земјиште дури 80,6 проценти отпаѓаат на ораници и бавчи, а 11,5% на ливади. Лозарството зафаќа 4,6% од обработливото земјиште, а овоштарството само 3,2%.

Структурните истражувања во земјоделството, укажува дека земјоделските стопанства се екстремно мали, и дури 60,8 проценти од нив располагаат со помалку од 1 ха земјоделско

земјиште. Просечната големина на фармата и бројот на добиточни единици е 1,8 ха и 2,14 ха добиточни единици по земјоделско стопанство во 2016 година

Најважните култури по застапеноста на обработливото земјиште се житните култури со околу 157 илјади хектари на оженена површина во 2020 година. Најважна житна култура е пченицата (претежно озима пченица) со околу 70 илјади хектари. Најзначајна индустриска култура е тутунот со 16591 ха оженена површина во 2020 година. Пиперките кои се застапени на околу 9,2 илјади хектари на и доматиите на околу 5,5 илјади хектари се најзначајните градинарски култури. Сточарското производство базира на 252936 говеда, 175172 свињи, 717244 овци и 121359 кози.

Секторот учествува во создавањето на вкупниот бруто домашен производ со просечно 9% за последните 10 години.

Околу три четвртини од аутпутот од земјоделското производство произлегува од растителното производство. Главни потсектори за земјоделско производство се: зеленчук (опфаќа околу една третина од вредноста на вкупниот аутпут на земјоделскиот сектор), понатаму овошје, житни култури, индустриски култури (тутун), грозје и вино. Млекото и месото (говеда, свињи и јагнешко) се најважни сточарски производи.

Република Северна Македонија е нето-увозник на земјоделско-прехранбени производи. Според податоците за надворешна трговија кои се однесуваат на земјоделскиот сектор во 2020 вкупниот извоз изнесувал 589,97 милиони евра додека вкупниот увоз изнесувал 819,90 милиони евра) при што вкупниот дефицит бил -186,46 милиони евра.

Бројот на вработени во земјоделскиот сектор е околу 95 илјади и во последните 5 години бележи пад од преку 20%. Нивото на образование во земјоделскиот сектор е многу ниско. Околу 45% од лицата ангажирани во земјоделството се со основно образование или помалку, односно, без образование (2,4%), со незавршено основно образование (8,1%) и со завршено основно образование (34,6%). Околу 46,7 отсто имаат завршено средно образование, но само 4 отсто се со средно образование од областа на земјоделството. Само 0,6% од ангажираните се земјоделски инженери, а 0,2 отсто имаат завршено студии од втор и трет циклус во земјоделството

Постојат голем број предизвици поврзани со земјоделството. Мали земјишни и добиточни капацитети на земјоделските стопанства, мала економска големина на земјоделските стопанства, стареење на населението, депопулација на руралните средини, неповолни услови за земјоделско производство (слабо плодни почви, суша, силно лимитирани приноси поради недостиг на вода и др.), ниско ниво на образование, запоставеност на струката и стручноста поради многу малиот број на ангажирани лица кои имаат било какво образование за земјоделското производство, ниско ниво на знаења и трансфер на знаења и иновации, слаба конкурентност на стопанствата и секторот во целина, итн. Дополнително на ова негативно влијаат и климатските промени, опустинувањето и деградацијата на земјиштето, слабата искористеност и лошата состојба на системите за наводнување, а сето тоа предизвикува додатно намалување на продуктивноста која во комбинација со ниските адаптивни капацитети го прави секторот поранлив и помалку конкурентен.

Како еден од најзначајните предизвици секако е членството во Европската Унија. Во земјоделскиот сектор во Европската Унија, Заедничката земјоделска политика е задолжителна за сите земји членки. Новата Заедничка земјоделска политика на ЕУ, во согласност со Зелениот договор и Стратегијата Од фарма до виљушка, ги одредува низа на приоритети од кои дел се веќе внесени во Националната стратегија за земјоделство и рурален развој.

Врз база на консултативните активности може да се изнајдат неколку приоритетни области за воспоставување на визијата: Современа и унапредена рурална средина, стабилен и задоволителен приход за земјоделските производители, производство на доволни количини

на безбедна и квалитетна храна, капацитети и знаења за примена на најсовремените производни технологии, одржливо управување со природните ресурси и други.

2. Преглед на институционалната структура и клучните чинители

2.1. Преглед на релевантни стратегии, (повеќе)годишни програми и планови

Стратегиската и програмската рамка на земјоделството и руралниот развој ја сочинуваат голем број на документи кои директно или индиректно ги поставуваат развојните насоки и цели. Следниве се клучните секторски стратешки и програмски документи.

Национална стратегија за земјоделството и руралниот развој за периодот 2021-2027 година

Долгорочното планирање на националната земјоделска политика се остварува преку донесување на Национална стратегија за земјоделството и руралниот развој за период од седум години, како основен стратегиски документ на земјоделската политика во Република Северна Македонија. Националната стратегија за земјоделството и руралниот развој за периодот 2021-2027 година (СВ 16/2021) претставува клучен стратегиски документ за земјоделството и руралниот развој за тековниот програмски период. Во насока на адресирање на идентификуваните потреби на секторот, националната земјоделска политика во стратешкиот период 2021-2027 година има зададено постигнување на следниве стратешки цели за:

- подобрување на конкурентноста на земјоделско-прехранбениот сектор, економската одржливост и приходот на земјоделските стопанства,
- примена на еколошки практики во производството кои водат кон намалување на влијанието на климатските промени и прилагодување кон истите и
- обезбедување на одржлив развој на руралните средини.

Овие цели се надополнети со хоризонталната цел за модернизација на секторот преку поттикнување и споделување на знаење, иновации и дигитализација во земјоделството и руралните области и охрабрување на нивното прифаќање од страна на земјоделците и другите учесници во секторот.

Одговорно и управувачко тело за спроведување на НСЗРР 2021-2027 во текот на стратешкиот период е Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство.

НСЗРР 2021-2027 е продолжување на претходните стратегиски документи за земјоделството и руралниот развој (Национална стратегија за земјоделство и рурален развој за периодот 2014-2020 година; Национална стратегија за земјоделство и рурален развој за периодот 2007-2013 година; Стратегија за развој на земјоделството до 2005 година).

Национална програма за развој на земјоделството и рурален развој за периодот 2018-2022 година

Спроведувањето на Националната стратегија се реализира преку повеќегодишна Национална програма за развој на земјоделството и рурален развој која се однесува за период од пет години и годишни програми за финансиска поддршка во земјоделството и финансиска поддршка на руралниот развој за спроведување на повеќегодишната национална програма. Националната програма за развој на земјоделството и рурален развој за периодот од 2018-2022 година (СВ 32/2018) е плански и оперативен документ за спроведување на националната политика за земјоделство и рурален развој која ги поврзува стратешките документи на политиките, пред сè

Националната стратегија за земјоделството и руралниот развој и повеќегодишното буџетско планирање, со годишните оперативни програми и годишни уредби за спроведување на земјоделските и рурални политики. Националната програма особено содржи: инструменти и мерки и активности за спроведување на мерките; временски распоред и рокови за спроведување; и индикативна финансиска рамка за нивно спроведување. Мерките од Националната програма за развој на земјоделството и рурален развој се групирани согласно поделбата на политиките пропишани во Законот за земјоделство и рурален развој односно како мерки на: директни плаќања, рурален развој и уредување и поддршка на земјоделските пазари. Критериумите и процедурите за остварување на правото на поддршка на секоја од мерките се подетално определени во годишните програми за финансиска поддршка.

Инструмент за претпристапна помош за рурален развој – ИПАРД III Програма (2021– 2027)

Инструментот за претпристапна помош поддржува усвојување и спроведување на политички, институционални, правни, административни, социјални и економски реформи насочени кон придржување до вредностите на ЕУ и постепено усогласување со правилата, стандардите, политиките и практиките на ЕУ, со цел членство во ЕУ.

Инструментот за претпристапна помош за рурален развој (ИПАРД II Програмата (2014– 2020) и ИПАРД III Програма (2021– 2027) за Република Северна Македонија) претставува пристап до фондовите на Европската Унија наменети за финансиска помош за одржливо земјоделство и рурален развој со фокус на имплементација на законодавството на Европската Унија во однос на заедничката земјоделска политика и политиките за конкурентно одржливо земјоделство, силни и одржливи рурални заедници и разновидна и одржлива рурална животната средина.

Во тек е привршување на повиците од ИПАРД II Програмата (2014– 2020) и подготовка за имплементација на ИПАРД III Програмата 2021-2027, која ефективно ќе влијае на сите стратешки цели предвидени со НСЗРР 2021-2027 година. Специфичните цели на Програмата вклучуваат:

- Подобрување на одржливоста на земјоделските стопанства и конкурентноста на сите видови земјоделство и примарна преработка на храна, со постепено усогласување со стандардите на ЕУ
- Враќање, зачувување и подобрување на екосистемите зависни од земјоделството и шумарството
- Промовирање на рамномерен територијален развој во руралните средини
- Трансфер на знаење и иновации во земјоделството, шумарството и руралните средини

Во согласност со целите, низа хоризонтални и меѓусекторски приоритети се земени предвид при спроведувањето на програмата: проекти промовирани од жени и млади претприемачи, активни земјоделски стопанства, активности кои имаат корист за животната средина и ги ублажуваат ефектите од климатските промени, воведување на иновации и нови производи, развој на претприемништвото и отворање нови работни места, здружени иницијативи и колективни инвестиции, диверзификација на активностите во помалку економски развиените области, промоција на руралниот туризам, зачувување и унапредување на традициите и наследството, зајакнување на човечкиот капитал во руралните области и промовирање локални иницијативи, зајакнување на вештините и способностите за развој на бизнисот.

Национален план за органско производство 2013-2020

Следејќи ја Националната стратегија за органско производство 2008-2011 година, Националниот план за органско производство 2013-2020 е инструмент кој обезбедува основа за развој на органското производство во Северна Македонија. Националниот план ги утврдува

насоките, активностите и мерките што треба да ги спроведува МЗШВ за периодот 2013-2020 година, а претставува и основа за планирање и реализација на финансиската поддршка на овој сектор. Главната стратешка цел е зголемување на конкурентноста на органското производство во Северна Македонија за успешна продажба на домашниот и на странскиот пазар.

Стратегија за паметна специјализација

Во тек е подготовката на Стратегијата за паметна специјализација

Краток преглед на релевантната легислатива од тематската област (сектор)

Законот за земјоделство и рурален развој (ЗЗРР) обезбедува системска правна основа што го регулира планирањето на развојот на земјоделството и руралниот развој, целите на земјоделската политика, планирањето, следењето и евалуацијата на националната земјоделска политика, партнерство со социјални и економски партнери од областа на земјоделството, мерките за уредување и поддршка на земјоделски пазари, директни плаќања и рурален развој, државната помош во земјоделството и руралниот развој, формите на организирање и здружување во земјоделството и контролата на спроведување на мерките и надзорот над спроведувањето. Овој закон ги дефинира целите на земјоделската политика насочени кон: обезбедување на стабилно производство на квалитетна и поевтина храна и обезбедување на населението со доволни количини храна, зголемување на конкурентната способност на земјоделството, обезбедување на стабилно ниво на доход на земјоделското стопанство, одржлив развој на руралните подрачја и оптимално искористување на природните ресурси со почитување на начелата за заштита на природата и животната средина. Законот вклучува одредби за воспоставување и спроведување на националните земјоделски политики во земјата, пред сè земјоделските политики на директна поддршка на земјоделството и руралниот развој, организацијата на пазарите со земјоделски производи и руралниот развој.

Со **Законот за земјоделско земјиште** се уредуваат користењето, располагањето, заштитата и пренамената на земјоделското земјиште. Целите на овој закон се: рационално користење на земјоделското земјиште како ограничен природен ресурс, заштита на земјоделското земјиште и обезбедување правна сигурност на сопствениците и корисниците на земјоделското земјиште.

Законот за консолидација на земјоделско земјиште ги уредува постапките за спроведување на консолидација на земјоделското земјиште. Целите на консолидацијата подразбираат поголемите земјишни парцели добиени со процесот на консолидација да овозможат унапредување на земјоделското производство, поголема обработка на расположливото земјоделско земјиште, постигнување на поекономично производство и примена на посовремени агротехнички мерки. Консолидацијата на земјиштето се врши заради: спојување на помалите земјишни парцели во поголеми просечни парцели; создавање на земјишни парцели со правилна геометриска форма; пристап на земјишните парцели до патна инфраструктура и системите за наводнување; реорганизација на земјишните парцели каде што при изградба на инфраструктурни инвестиции како хидромелиоративни системи, насипи, канали, вештачки езера или уредување на водотеци се предизвикува уситнување на постојните земјишни парцели и нарушување на патната и мелиоративната мрежа; обезбедување на земјиште за проширување на заштитени подрачја и пошумување на земјиште со послаб квалитет или загадено земјиште и примена на агротехнички мерки.

Со **Законот за квалитет на земјоделски производи** се уредуваат пазарите на земјоделските производи, стандардите за квалитет, класификацијата, означувањето на квалитетот и информативниот систем за житарици и ориз, храна за животни, свежо овошје и зеленчук, јајца и месо од живина, говедско месо, свинско месо, овчо и козјо месо, млеко и млечни производи, производи од пчели, заштитата на земјоделски и прехранбени производи со географски назив и ознака за гарантиран традиционален специјалитет, контролата и надзорот над спроведувањето на одредбите од овој закон.

Законот за органско производство го уредуваат производството, подготовката, преработката, доработката, складирањето, транспортот, дистрибуцијата, рекламирањето, продажбата, означувањето и контролата на органските производи кај кои се користени методите за органско производство.

Релевантна легислатива

Закон за земјоделство и рурален развој (Сл. 49/2010, дополнет 49/2010, 53/2011, 126/2012, 15/2013, 69/2013, 106/2013, 177/2014, 25/2015, 73/2015, 83/2015, 154/2015, 11/2016, 53/2016, 120/2016, 163/2016)

Закон за органско производство (СВ 146/2009, дополнет 53/11, 149/15, 39/16 и 132/16 и 150/21)

Закон за земјоделско земјиште (СВ 135/2007, 17/2008, 18/2011, 42/2011, 148/2011, 95/2012, 79/2013, 87/2013, 106 /2013/2013 и 106/2013/2014)

Закон за консолидација на земјоделско земјиште (СВ 187/2013, дополнет 83/2018)

Закон за животна средина (СВ 53/2005)

Закон за семиња и садници (СВ 55/11)

Закон за ѓубриња (СВ 110/2007; 20/2009; 17/2011 и 148/2011)

Закон за квалитет на земјоделски производи (СВ 140/2010, 53/2011, 55/2012, 116/2015, 149/2015, 193/2015)

Закон за сточарство (Сл. 7/2008, 116/2010 и 23/2013)

Закон за шуми (СВ 64/09, 24/11, 53/11, 25/13, 79/13, 147/13 и 43/13)

Закон за рибарство и аквакултура (СВ 7/08, 67/10, 47/11, 53/11 и 95/12)

Закон за води (СВ 87/08, 06/09, 161/09, 83/10 и 51/11)

Закон за водостопанствата (СВ 85/03, 95/05, 103/08, 1/12 и 95/12)

Закон за водни заедници (СВ 51/03, 95/05, 113/07 и 36/11)

Закон за управување со пасиштата (СВ 3/98, 101/2000, 89/2008, 105/2009, 42/10 и 164/2013)

Закон за туристички развојни зони (СВ 141/12)

Закон за заштита и благосостојба на животните (Сл. 113/2007 и 136/2011)

Закон за безбедност на храна (СВ 157/10)

Закон за вино (СВ 235/19).

Закон за енергетска ефикасност (СВ 32/2020)

Закон за фитофармација (СВ 302/2020)

2.2. Мапирање на клучните чинители во рамките на тематската област

Клучна владина институција во земјоделството и руралниот развој е ресорното **Министерство за земјоделство, шумарство и водостопанство (МЗШВ)**, одговорно за креирање политики, координација и надзор на имплементацијата. МЗШВ е надлежен орган за планирање, следење, евалуација и проценка на влијанието на мерките и инструментите на политиките. Согласно Законот за земјоделство и рурален развој, во МЗШВ се формирани потсекторски групи (на пр. потсекторски групи за житни култури, млеко, месо, овошје, зеленчук итн.). Мандатот на овие групи е да даваат мислења и ставови за прашања кои произлегуваат од уредувањето на соодветните пазари; да дејствуваат како консултативен механизам за креирање политики, планови и програми за развој на соодветниот пазар; да го поддржуваат процесот на континуирана комуникација меѓу учесниците на земјоделските пазари во однос на понудата, побарувачката и цените на земјоделските производи; да предлагаат решенија за надминување на одредени пазарни услови на страната на понудата, состојбата на побарувачката или цената итн. За целите на планирање, следење и спроведување на националната земјоделска политика, Министерството води евиденција и воспоставува партнерство со социјалните и економските партнери во областа на земјоделството и руралниот развој. Во ЗЗРР предвидени се дополнителни механизми за партнерство во формулирањето и спроведувањето на политиките, како што се Меѓуминистерското тело за рурален развој и Националната рурална мрежа, но овие тела сè уште не се конституирани.

Постојат неколку агенции и органи поврзани со МЗШВ. **Агенцијата за финансиска поддршка на земјоделството и руралниот развој (АФПЗРР)** е независен орган на државната управа надлежен за спроведување на мерките и инструментите на политиките, вклучително и контролата. Тука спаѓаат годишните национални програми за финансиска поддршка за директни плаќања во земјоделството, мерките за рурален развој и други мерки финансирани од национални фондови. АФПЗРР е и акредитирана институција за управување, имплементација, следење и контрола на претпристапните фондови за рурален развој (ИПАРД).

Агенцијата за храна и ветеринарство (АХВ) е институција одговорна за безбедноста на храната и добиточната храна; контрола, надзор, следење и надзор на ветеринарните активности од областа на здравјето и благосостојбата на животните, како и контрола на националните референтни и овластени лаборатории. АХВ е исто така одговорна за координација на законодавството и системите за контрола поврзани со храната и добиточната храна помеѓу релевантните институции во земјата и ЕУ, кои се однесуваат на безбедноста на храната, ветеринарната и фитосанитарната политика. Лабораториските анализи потребни за контрола на безбедноста на храната се вршат во Државната фитосанитарна лабораторија (на пр. остатоци), Ветеринарниот институт при УКИМ (на пример, контрола на квалитетот, болести) и Институтот за јавно здравје. АХВ има регистар на оператори со храна.

Државниот инспекторат за земјоделство е овластен да врши инспекциски надзор и надзор преку контроли и проверки на: земјоделско земјиште, земјоделски култури, насади, производство и трговија со семе и саден материјал, ѓубрива, пестициди, добиточна храна, евиденција на добиток, финансиска помош, штети на теренот. Инспекторатот е овластен да врши инспекциски надзор на увозни и извозни пратки.

Фитосанитарната управа е одговорна за фитосанитарните контролни и превентивни активности и е поддржана од Државната фитосанитарна лабораторија и Државниот земјоделски инспекторат, и двете под МЗШВ. Државната фитосанитарна лабораторија (ДФЛ) дава лабораториски услуги за потребите на секторот, од областа на контрола на штетници и болести, контрола на квалитетот на семето и саден материјал, контрола на фитофармацевтски производи

и контрола на остатоци од пестициди. ДФЛ е во тесна соработка со Управата за семе и саден материјал преку учество во сертификацијата на семенскиот материјал и издавање сертификати за квалитет. Подготвените програми за мониторинг на Фитосанитарната управа се реализираат во соработка со Државниот инспекторат за земјоделство, каде што ДФЛ е орган кој врши лабораториски анализи по акредитирани методи.

Исто така, поврзана со МЗШВ е и **Агенцијата за поттикнување на развојот на земјоделството** (АПРЗ) со седиште во Битола, 8 регионални центри и 33 локални единици. АПРЗ е јавна советодавна служба, која директно комуницира со земјоделците. АПРЗ организира теренски денови на земјоделците и обезбедува технички пакети за различни земјоделски технологии. АПРЗ им пружа поддршка на земјоделците при нивните апликации за национални и ИПАРД фондови.

Постојат голем број на **невладини организации** поврзани со земјоделството и руралниот развој. Некои од нив дејствуваат како чадор организации, најчесто на национално ниво, здружувајќи поголем број граѓански организации со слични цели. Такви организации се на пример: Националната федерација на фармери, Македонската асоцијација на преработувачи, Македонската асоцијација на земјоделски задруги, Мрежата на земјоделски задруги, Мрежата за рурален развој, итн.

Покрај улогата во високото образование и научноистражувачката дејност, **високообразовните установи** се клучен чинител во трансферот на знаење, како и во анализата на земјоделските политики (Факултетот за земјоделски науки и храна, Факултетот за ветеринарна медицина, Земјоделскиот институт, Институтот за сточарство при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје; Земјоделскиот факултет при Универзитетот „Гоце Делчев“ во Штип; Факултетот за биотехнички науки при Универзитетот „Св. Климент Охридски“ во Битола; Земјоделскиот и Биотехничкиот факултет при Тетовскиот универзитет).

2.3. Утврдување недостатоци во усогласеноста во целите на секторската политика

На почетокот на 2021 година, Северна Македонија ја усвои новата седумгодишна стратегија за земјоделски и рурален развој 2021-2027. Со тоа, започна нов програмски период за земјоделската политика. Воспоставен е широк спектар на приоритети, поврзани со подобрување на конкурентноста на земјоделскиот сектор, економската одржливост и приходот на земјоделските стопанства; примена на еколошки практики во производството кои водат кон намалување на влијанието на климатските промени прилагодување кон истите и обезбедување на одржлив развој на руралните средини. Забележителен е нов пристап и пофокусирана рамка во одредувањето на специфичните цели во однос на стратегиските заложби од претходниот програмски период 2014-2021. Имено, во делот на стратегиските цели поврзани со конкурентноста, приходот и одржливоста на земјоделските стопанства, покрај поддршка на одржливиот приход на земјоделските стопанства заради нивен придонес кон подобрување на сигурноста во обезбедувањето на доволно храна, даден е акцент на зајакнување на пазарната ориентацијата и зголемување на конкурентноста, со особен фокус на истражувањето, технологијата и дигитализацијата, како и подобрување на положбата на земјоделците во синџирот на додадена вредност на земјоделски производи. Посебен акцент се дава на еколошките практики, во однос на нивниот придонес кон ублажување на климатските промени и прилагодување кон истите, како и поголема примена на одржливата енергија; поттикнување на одржлив развој и ефикасно управување со природните ресурси како што се вода, почва и воздух; придонес кон заштита на биодиверзитетот, подобрување на услугите на екосистемот и зачувување на природните живеалишта и пределите. Во делот на обезбедување на одржлив развој на руралните средини, специфичните цели третираат привлекување на млади земјоделци и олеснување на развојот на бизнисите во руралните средини; промовирање на вработување, раст, социјална вклученост и локален развој во руралните средини, вклучително и био-економија и одржливо шумарство; и системски пристап во насока на подобрување на одговорот на земјоделството кон барањата на општеството за здравствените аспекти на храната, вклучувајќи ги безбедноста, нутритивниот состав и одржливоста на храната, храна која завршува како отпад, како и благосостојбата на животните.

Предложените мерки во структурата наликуваат на оние што се применуваат во рамките на Заедничката земјоделска политика на Европската Унија, при што главни се директните плаќања и поддршката на руралниот развој. Сепак, досега **директните плаќања** во голема мера се разликуваат во однос на ЗЗП според видот на плаќањата и прифатливите сектори/корисници, при што доминантни се производно-врзаните плаќања и плаќањата по предадена количина за откуп на одредени производи кај преработувачите. Во новата стратегиска рамка 2021-2027 се нагласува дека директните плаќања продолжуваат да претставуваат суштински дел кој ја гарантира одржливоста на македонското земјоделско производство. Истовремено се потенцираат потешкотиите за спроведување и администрирање на мерките поради широкиот дијапазон на применети мерки и подмерки на директните плаќања, што налага на потреба за промени во насока на поедноставување. За разлика од производно-врзаните мерки, доминантна форма во ЗЗП на ЕУ се директни плаќања каде поддршката на приходот на земјоделците не е поврзана со типот на производство, а сè поголем акцент се дава на поддршка на практиките што придонесуваат кон заштита на животната средина и справувањето со климатските промени. Во Националната стратегија за земјоделски и рурален развој 2021-2027 се предвидува типовите на директните плаќања во следниот период генерално да се поделат

на производно-поврзани и производно-неповрзани плаќања. Во групата на производно-неврзани директни плаќања кои за прв пат ќе бидат воведени во политиката на директни плаќања и треба постепено да го зголемуваат своето учество, спаѓаат следниве форми: основна поддршка на приходот за одржливост, дополнителна поддршка за прераспределба на приходот за одржливост и дополнителна поддршка на приходите за млади земјоделци, како и шеми за поддршка во полза на климата и животната средина (еко шеми).

Во следниот стратешки период политиката на **уредување на пазарите со земјоделски производи** се планира да биде насочена кон заштита на стабилноста на пазарите од нарушувања, поттикнување на соработката помеѓу чинителите по хоризонтална и вертикална основа преку организации на производители, здруженија на граѓани и меѓугрански организации, кон подобрување на минималниот квалитет на производите, како и кон други интервенции кои треба да придонесат за постигнување на целите на националната земјоделска политика.

Во следниот стратешки период **мерките и инструментите на политиката на рурален развој** ќе бидат насочени во следните области: заштита и подобрување на животната средина, зачувување на природните ресурси и прилагодување и ублажување на ефектите од климатските промени; унапредување на земјоделството, природните и човечките ресурси во подрачјата со ограничени можности; поддршка на инвестиции во постојани средства; млади земјоделци и започнување на бизниси во руралните средини; инструменти за управување со ризици; соработка помеѓу чинителите на вредносните синџири; создавање и трансфер на знаење, технологија и информации; диверзификација на руралната економија и зачувување на културното и природното наследство.

Во **ИПАРД III Програмата 2021-2027**, покрај постоечките мерка 1 „Инвестиции во основни средства на земјоделски стопанства“, мерка 3 „Инвестиции во основни средства за преработка и маркетинг на земјоделски и рибни производи“ и мерка 7 „Диверзификација на фармите и развој на бизниси“ од ИПАРД II Програмата 2014-2020, се планира вклучување на претходно програмираната неакредитирана мерка 6 („Инвестиции во јавна рурална инфраструктура“), три целосно нови мерки (мерка 4 „Агроекологија, клима и органско земјоделство“, мерка 5 „Имплементација на стратегии за локален развој - ЛИДЕР Пристап“ и мерка 10 „Советодавни услуги“) и една мерка во најава (мерка 11 „Заштита на шуми“).

Индикативниот финансиски план за државната поддршка во земјоделството и руралниот развој предвидува постепено зголемување на вкупната поддршка од 142 милиони евра во 2021 година до 215 милиони евра годишно во 2027 година. Уделот на директните плаќања во вкупниот буџет се планира етапно да се намали од 70% во 2021 година до 50% во 2027 година, преку зголемување на буџетската поддршка на мерките за рурален развој, уредување на пазарите и системот за пренос на знаење и иновации.

Забележително е воведувањето на квантифицирани показатели и целни вредности за стратешкиот период 2021-2027 година, преку кои треба да бидат следени перформансите на секторот и политиките во седумгодишниот програмски период.

Клучен предизвик остануваат институционалните и административните капацитети за спроведување, следење и оценување на политиките.

3. Основни податоци и индикатори и можни јазови кај податоците

Ресурси

Република Северна Македонија е централна балканска држава во Југоисточна Европа, со вкупна површина од 25 436 km² и се граничи со пет држави: на исток со Бугарија, на север со Србија и Косово, на запад со Албанија и на југ со Грција. Според географската положба е сместена меѓу 40°51'15" и 42°22'17" северна географска широчина, и меѓу 20°27'31" и 23°02'23" источна географска должина (Статистички годишник на Република Северна Македонија, 2021).

Околу 50% од вкупната територија на државата е земјоделско земјиште (49,7%, сопствени пресметки), односно ова земјиште е управувано од земјоделскиот сектор, односно вкупно 176 125 земјоделски стопанства од кои 177 845 од индивидуалниот сектор и 280 деловни субјекти (Државен завод за статистика, Структура на земјоделските стопанства, 2016)

Табела 1. Земјоделска површина по категории на користење во илјади хектари, просек 2016-2020 година

	Земјоделска површина	Обработлива површина					Пасишта	Бари, трски и рибници
		вкупно	ораници и бавчи	овоштарници	лозја	ливади		
Просечна вредност 2016-20	1264,8	517,8	Обработлива површина по категории				746	1
			417,4	16,6	24	59,8		
% по категории	100,0	40,9	% од обработлива површина				59,0	0,1
			80,6	3,2	4,6	11,5		

Извор: Статистички годишник на Република Северна Македонија, 2021, сопствени пресметки

Најголемиот дел од земјоделското земјиште се пасишта и тоа дури 59%. Обработливите површини се распространети на околу 518 илјади хектари или 40,9% од земјоделското земјиште е обработливо. Од обработливото земјиште дури 80,6 проценти отпаѓаат на ораници и бавчи, а 11,5% на ливади. Лозарството зафаќа 4,6% од обработливото земјиште, а овоштарството само 3,2%.

Почвени услови

Постојат неколку важни фактори кои имаат суштинско влијание на процесите на формирање на почвите (пр. геолошки, релјефни, вегетациски, климатски и антропогени влијанија). Секој од овие фактори го одредува правецот на генезата на почвата и интензитетот на педогенетските процеси. Поради тоа, се формираат различни почвени типови, со различни хемиски, физички и механички својства. Република Северна Македонија има значителен диверзитет на почвени типови и нивни комплекси. Намената на земјиштето се утврдува согласно квалитетните класи на почвата. Почвените типови според квалитетот (Филиповски, 2003) се поделени на седум класи. Застапеноста на поедините почви и почвени комплекси е прикажана во наредната табела:

Табела 2. Застапеност на почви и почвени комплекси, по класи

Класа	Почви	Површина	Учество
I.	Флувијатилна, флувисоли и мелиорирани глејсови	197 702 ha	7,68%
II.	Смелница и черноземи	94 700 ha	3,69%
III.	Рендзина, циметна шумска почва и колувијална почва	451 942 ha	17,56%
IV.	Лесивирана, циметна шумска почва и колувијална почва	195 629 ha	7,60%
V.	Ранкери (умбричен и моличен) и кафеава шумска почва	1 117 583 ha	43,49%
VI.	Варовничко доломитна црница и кафеава почва врз варовници и доломити	314 385 ha	12,23%
VII.	Лептосол и солени почви	199 359 ha	7,75%

Почвените типови од првите четири класи се земјоделско земјиште (обработливо земјиште и пасишта); почвите во следните две класи се главно под шуми или пасишта, додека почвите од последната седма класа се непродуктивни. Од изнесените податоци се заклучува дека: најплодните почви од I и II класа опфаќаат околу 11% од вкупното обработливо земјиште. Најголем дел од земјоделското земјиште (повеќе од 63%) припаѓаат во пониските квалитетни класи. Почвените типови и нивната распространетост во Република Северна Македонија се прикажани во Анекс 1, Табела 1.

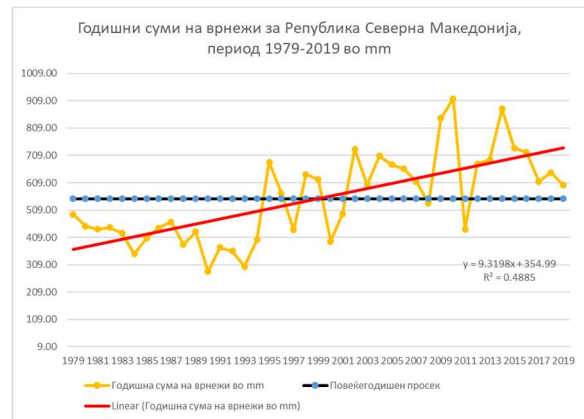
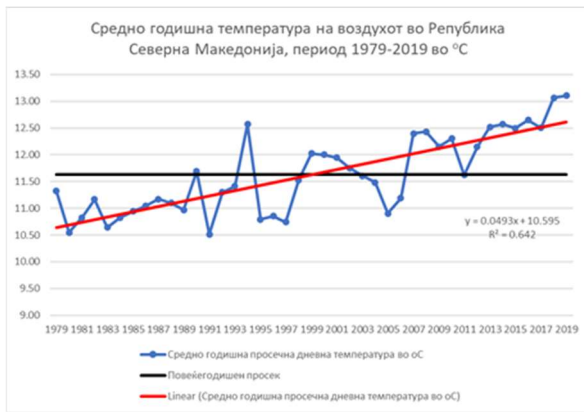
Климатски услови

Согласно искуствата од климатската класификација и соодветната апликација на истите за територијата на Р. Македонија, се разликуваат неколку хомогени термо-климатски реони и подреони (Филиповски, 1996):

1. Реон со субмедитеранска клима (50-500 м) (регионот на Гевгелија и Валандово) (SM);
2. Реон со умерено-континентална-субмедитеранска клима (до 600 м) (MCSM);
3. Реон со топла континентална клима (600-900 м) (HC);
4. Реон со ладна континентална клима (900-1100 м) (CC);
5. Реон со умерена подгорска континентално-планинска клима (1100-1300 м) (SFCM);
6. Реон со горска континентално-планинска клима (1300-1650 м) (FCM);
7. Реон со субалпска планинска клима (1650-2250 м) (SAM);
8. Реон со алпска планинска клима (над 2250 м) (AM).

Просечната годишна температура на воздухот варира помеѓу 14,0°C и 14,5 оС во реонот со субмедитеранска клима, помеѓу 11,8°C и 13,6°C во реонот со умерено континентална-субмедитеранска клима, помеѓу 9,6°C и 11,6°C во реонот со ладна континентална клима, 4,8°C во реонот со субалпска планинска клима и -0,8°C во реонот со алпска планинска клима.

Просечната температура во Република Северна Македонија, според агрометеоролошките податоци на Заедничкиот Истражувачки центар на Европската Комисија (Слика 1) во просек изнесува 11,63 °C за периодот 1979-2019 година. Највисоката просечна температура се јавила во 2019 година, кога изнесувала 13,11 °C, а најниската во 10,55 °C во 1980 година.

Слика 1. Просечни годишни температури и суми на врнежи период 1975-2019, сопствени пресметки од податоците на Заедничкиот Истражувачки Центар на Европската Комисија (Torety, 2014)

Просечниот број на летни денови во годината (денови со максимална температура на воздухот од над 25°C) во реонот со субмедитеранска клима е помеѓу 121 и 135 денови, во реонот со континентална-субмедитеранска клима помеѓу 107 и 130 денови, како и 0 денови во реонот со субалпска планинска клима и алпска планинска клима.

Просечниот број на тропски денови во годината (денови со максимална температура на воздухот од над 30°C) во реонот со субмедитеранска клима е помеѓу 57 и 73 денови, во реонот со континентална-субмедитеранска клима помеѓу 41 и 62 денови, како и 0 денови во реонот со субалпска планинска клима и алпска планинска клима.

Просечното годишно количество на врнежи варира помеѓу 611 и 695 mm во реонот со субмедитеранска клима, помеѓу 472 и 583 mm во реонот со континентална-субмедитеранска клима, помеѓу 515 и 890 mm во реонот со топла медитеранска клима, помеѓу 1 044 и 1 103 mm во реонот со континентална планинска клима, 1 001 mm во реонот со субалпска планинска клима и 791 mm во реонот со алпска планинска клима. На територијата на Република Северна Македонија просечното количество на врнежи во текот на летниот период варира помеѓу 118 и 199 mm.

Климатските индикатори се особено важни за земјоделското производство во Република Северна Македонија. Поради малите суми на врнежи во главните производни региони се јавува дефицит на вода за нормално одвивање на растителното производство. Поради тоа растителното производство е лимитирано од недостигот на вода. Високите температури, особено во летниот период, во голема мерка влијаат негативно и покрај наголемување на потребите за вода, додатно предизвикуваат топлотен стрес кај земјоделските култури и домашните животни што дополнително ја намалува продуктивноста.

Земјоделството е најголем потрошувач на вода во планетарни размери и троши преку 70% од слатката вода на годишно ниво (ФАО, Аквастат). Поради лимитираноста на производството од недостиг на вода, во Република Северна Македонија многу е вложувано во развојот на наводнувањето, како најефикасна достапна практика за намалување на недостигот на вода за одржливо земјоделско производство.

Структура на земјоделскиот сектор

Сите наведени податоци во овој дел базираат на сопствени пресметки, според податоците на МАКСТАТ базата на Државниот завод за статистика (ДЗС). Структурата на земјоделските стопанства е неповолна и се состои од мал број големи земјоделски претпријатија и голем број на многу мали семејни земјоделски стопанства со ограничен производствен капацитет. Стопанските субјекти, кои се само 0,2% од вкупниот број на земјоделските стопанства, во просек имаат над 100 пати поголеми ангажирани капацитети на земјоделско земјиште во однос на семејните стопанства, односно 197ha по фарма (сопствени пресметки врз база на Структурните истражувања во земјоделството, 2016 година, ДЗС). Според истиот извор, 60,8 проценти од земјоделските стопанства располагаат со помалку од 1 ха земјоделско земјиште, а дури 88% се со физичка големина помала од 3 хектари (Табела 3). Иако просечната големина на фармата и бројот на добиточни единици по земјоделско земјиште се зголемиле од 1,4 хектари со 2,12 добиточни единици по фарма во 2007 година (сопствени пресметки врз база на податоците од Пописот на земјоделството во 2007 година, ДЗС) на 1,8 ха во и 2,14 ха добиточни единици во 2016 година (сопствени пресметки врз база на Структурните истражувања во земјоделството во 2016 година, ДЗС), сепак, структурните промени кои се случуваат се сеуште незначајни за да се гарантира посериозно влијание врз конкурентноста на секторот.

Табела 3. Вкупен број на земјоделски стопанства според земјишните капацитети во хектари

	≤ 0.5	> 0.5 ≤ 1	> 1 ≤ 3	> 3 ≤ 5	> 5 ≤ 8	> 8 ≤ 10	> 10
Вкупен број на стопанства	73927	34440	47763	13611	4424	1343	2616
Индивидуални земјоделски стопанства	73898	34432	47748	13604	4409	1319	2434
Деловни субјекти	29	8	15	7	15	24	182

Извор: ДЗС, Структура и типологија на земјоделски стопанства за 2016

Дополнително, малите стопанства се фрагментирани во просек на повеќе од пет просторно распространети парцели, со просечна големина од 0,24 ha (сопствени пресметки врз база на Структурните истражувања во земјоделството, 2016 година, ДЗС). Ваквата структура резултира со релативно лоши резултати од производството, неефикасно користење и повисоки трошоци на механизацијата и другите ресурси, како и напуштање на земјоделското земјиште, кое достигнува преку една третина од вкупното обработливо земјиште.

Најважните култури по застапеноста на обработливото земјиште се житните култури со околу 157 илјади хектари на ожнеана површина во 2020 година. Најважна житна култура е пченицата (претежно озима пченица) со околу 70 илјади хектари, а по неа следи јачменот со околу 45 илјади хектари и пченката со 32 илјади хектари. Оризот се одгледува на 3177 ha. Покрај тоа, ДЗС известува за 'ржта со околу 4 илјади и овесот со околу 3,5 илјади хектари. Најважна индустриска култура е тутунот со 16591 ha ожнеана површина во 2020 година. Сончогледот е на втората позиција, со 4559 ha во истата година. Други индустриски култури не се пријавени од страна на ДЗС, што значи дека полка се губат. Луцерката со 19,0 илјади хектари ожнеана површина е најважната фуражна култура, проследена со крмна пченка на 8,2 илјади хектари и детелина на околу 4 илјади хектари. Компирите се застапени на 12 618 ha, што ги прави најзастапена градинарска култура во земјата. Иако компирот е градинарска култура според статистичките категории, голем дел се одгледува и во поледелство, така што пиперките кои се застапени на околу 9,2 илјади хектари на и доматиите на околу 5,5 илјади хектари се најзначајните градинарски култури. После нив следува бостанот на 5,2 илјади хектари, зелка на 4,5 илјади хектари и кромид на 3,6 илјади хектари. Мешункастите култури се ожнеани на 5,5 илјади хектари, а гравот е најважниот со 4,4 илјади хектари. Податоците за ожнеаните површини, приносите и производството се прикажани во Анексот, каде се прикажани и податоците за овоштарското производство и лозарството.

Во овоштарскиот сектор, ДЗС ги прикажува податоците според бројот на стебла, што ги прави неспоредливи со другите култури кои се прикажани во хектари. Во овој сектор доминираат јаболките со близу 4.9 милиони стебла во 2019 година, по што следи сливите (1.7 милиони дрва), вишните (1,1 милион дрва) и праските (0,6 милиони дрва).

Лозарството е важна активност во земјоделскиот сектор, вкупниот број на лози е 88520 во 2019 година, а застапено е на 24 илјади хектари. Винското грозје преовладува над трпезното грозје.

Сточарството е со помали размери во споредба со растителното производство, но е значајно во националното земјоделство. Бројот на говеда е околу 218 илјади, свињи 136 илјади, овци 685 илјади, кози 88 илјади, коњи 9 илјади и живина 1,562 милиони. Покрај тоа, бројот на пчелни семејства е 96 илјади.

Приносите се исклучително ниски и се меѓу најниските во Европа (АНЕКС 1, Слика 1). Ова укажува на потребата да се зголеми конкурентноста на земјоделските стопанства и земјоделскиот сектор и да се спроведуваат мерки кои суштински ќе влијаат врз резултатите од производството.

Економска Структура и индикатори

Бруто домашниот производ (БДП) и трговија

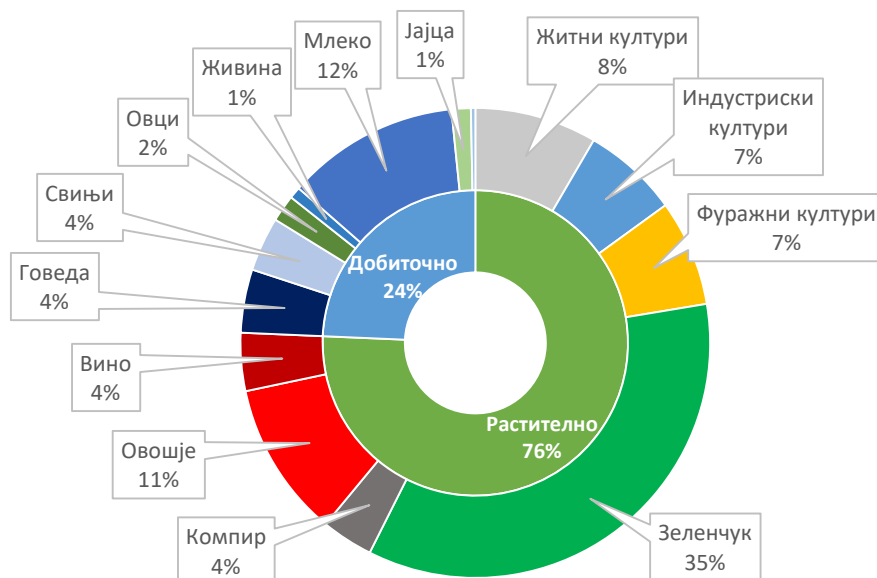
Земјоделското производство значајно придонесува во создавањето на бруто домашниот производ. Карактеристично е дека иако земјоделството има скоро постојан раст, сепак има флукутации кои се резултат од условите за производство, поради фактот дека земјоделството е процес кој се изведува пред се на отворено и е дисперзирано низ целата територија на земјата. Секторското учество во вкупниот БДП се менува од 7,9 до 10,2%, зависно од реализацијата кај останатите сектори кои учествуваат во создавањето на БДП, а просечно за последните 10 години изнесува 9%.

Табела 4. Бруто-домашен производ во Република Северна Македонија според ЕСС 2010 по години

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2011-2020
Бруто-домашен производ (мил. денари)	464186	466703	501891	527631	558954	594795	618106	660878	689425	664010	574658
А. Земјоделство, шумарство и рибарство (мил. денари)	43405	42493	50327	53701	54369	54559	48664	55979	55477	60381	51936
Удел во БДП (%)	9.4	9.1	10.0	10.2	9.7	9.2	7.9	8.5	8.0	9.1	9.0

Извор: ДЗС

Околу три четвртини од аутпутот од земјоделското производство произлегува од растителното производство (Слика 2). Главни потсектори за земјоделско производство се: зеленчук (опфаќа околу една третина од вредноста на вкупниот аутпут на земјоделскиот сектор), понатаму овошје, житни култури, индустриски култури (тутун), грозје и вино. Млекото и месото (говеда, свињи и јагнешко) се најважни сточарски производи.

Слика 2. Вредност на земјоделското производство, удел по потсектори (ДЗС, сопствени пресметки)

Вкупна трговија и трговија со земјоделско-прехранбени и рибни производи

Република Северна Македонија е нето-увозник на земјоделско-прехранбени производи. Според податоците за надворешна трговија кои се однесуваат на кумулативни податоци од стоковна размена според класификација на производите по дејности (КПД), од ДЗС во 2020 вкупниот извоз изнесувал 5777,91 милиони евра додека вкупниот увоз изнесувал 7594,54 милиони евра) при што вкупниот дефицит бил 1786,23 милиони евра. Податоците за трговија со земјоделско-прехранбени и рибни производи за истата година покажуваат дека вредноста на извозот е 589,97 милиони евра, а вредноста на увозот е 819,90 милиони евра, односно билансот е негативен и изнесува -186,46 милиони евра. Изразено во релативни показатели во 2020 година учеството на земјоделско-прехранбените и рибни производи во вкупната трговија е 10,21% во вкупниот извоз, 10,80% во вкупниот увоз и 10,44% во билансот. Податоците за периодот 2016 до 2020 година се прикажани во наредната табела.

Табела 5. Вкупна трговска размена и трговска размена со земјоделско-прехранбени и рибни производи за периодот 2016-2020 (во милиони €)

		Вкупна трговија (индустриски + земјоделски производи)	Трговија со земјоделско- прехранбени и рибни производи	Учество на земјоделско- прехранбени и рибни производи во вкупната трговија во %
2016	Извоз	4390,28	529,94	12,07
	Увоз	6176,52	716,39	11,60
	Биланс	-1786,23	-186,46	10,44
2017	Извоз	5018,68	534,76	10,66
	Увоз	6834,89	758,41	11,10
	Биланс	-1816,22	-223,65	12,31
2018	Извоз	5872,48	543,70	9,26
	Увоз	7676,33	791,00	10,30
	Биланс	-1803,85	-247,30	13,71
2019	Извоз	6433,30	623,00	9,68

	Увоз	8441,05	836,05	9,90
	Биланс	-2007,75	-213,05	10,61
2020	Извоз	5777,91	589,97	10,21
	Увоз	7594,54	819,90	10,80
	Биланс	-1786,23	-186,46	10,44

Извор: ДЗС

Структура на земјоделските стопанства

Структурата на земјоделските стопанства е веќе дискутирана, а подетално е обработена подолу во делот за предизвиците на земјоделскиот сектор насловен како Економска големина на земјоделските стопанства. Поради тоа тука ќе прикажеме само вредностите за бројот на земјоделски стопанства и користењето на земјоделското земјиште, користењето на земјиштето и бројот на стопанства кои одгледуваат домашни животни и нивната просечна големина.

Табела 6. Број и големина на земјоделски стопанства во Република Северна Македонија

	Број на земјоделски стопанства	Вкупно земјиште со кое располагаат стопанствата, ха	Вкупно користено земјоделско земјиште, ха	Останато земјиште, ха	Користено земјоделско земјиште по стопанство, ха
Вкупно	178.125	366.462	320.738	45.724	1,8
Индивидуален сектор	177.845	311.277	271.989	39.288	1,5
Деловни субјекти	280	55.185	48.749	6.436	174,1

Извор: ДСЗ, Структура и типологија на земјоделски стопанства за 2016

Од табелата се гледа огромниот број на многу мали земјоделски стопанства, односно вкупно повеќе од 178 илјади стопанства кои користат вкупно околу 321 илјада хектари и имаат просечна големина од 1,8 хектари по стопанство. Кај индивидуалните стопанства големината е само 1,5 хектари, а секој деловен субјект во просек обработува околу 174 хектари.

Табела 7. Број на добиток на земјоделските стопанства во Република Северна Македонија

Тип на добиток	Број на земјоделски стопанства	Број на животни	Број на животни по фарма
Говеда	38131	252936	6,6
Свињи	45265	175172	3,9
Овци	5405	717244	132,9
Кози	18307	121359	6,6

Извор: ДСЗ, Структура и типологија на земјоделски стопанства за 2016

Од табелата се гледа дека просечната големин на сточарските фарми е мала. Реалноста е дека мајголем број на фармите е многу помал од овие вредности, бидејќи неколку големи стопански субјекти го покачуваат просечниот број.

Типологија на земјоделските стопанства

За прв пат, типологијата на земјоделските стопанства во Република Македонија е воспоставена во 2011 година врз основа на податоците од Земјоделскиот попис 2007. Новата типологијата на земјоделските стопанства е објавена во јуни 2015 година врз основа на податоците од структурното истражување на земјоделски стопанства спроведено во периодот од 1. до 20. јуни 2013 година. Според учеството на типот на земјоделско производство во вкупното производство на стопанството, земјоделските стопанства се класифицирани според класификацијата за тип на земјоделско стопанство на три нивоа каде што има 9 основни типови

на земјоделско производство, 22 главни типа на земјоделско производство и 62 посебни типа на земјоделско производство.

Од табелата 16, може да се забележи разлика во бројот на стопанства репортирани во ФАДН системот и репортирани од Државниот завод за статистика. Ова пред сè се должи на тоа што ФАДН системот ги репортира само земјоделските стопанства со економска големина над 2000 евра.

Табела 6. Број на земјоделски стопанства според типот на земјоделското производство

Тип на земјоделско производство	ФАДН ¹	Вкупно стопанства ²	Индивидуални земјоделски стопанства ²	Деловни субјекти ²
Специјализирано за поделски култури	13911	60291	60222	69
Специјализирано за градинарство	3884	1193	1181	12
Специјализирано за повеќегодишни култури	7754	31219	31160	59
Специјализирано за тревопасен добиток	11781	20523	20471	52
Специјализирано за домашни животни што се хранат со семе и зрнеста храна	1831	10471	10440	31
Мешано растително производство	6843	13624	13609	15
Мешано добиточно производство	1222	8165	8161	4
Мешано растително - добиточно производство	15752	31409	31381	28
Некласификувани стопанства	-	1229	1219	10
Вкупно	62979	178 125	177845	280

Извор: ¹Стандардни резултати за земјоделските стопанства опфатени во мрежата на сметководствени податоци од земјоделските стопанства за сметководствена 2019; ²ДЗС, Структура и типологија на земјоделските стопанства, 2016 година

Значење на земјоделството во вработувањето

Земјоделскиот сектор подолго време се смета како значаен работодавец во државава. Особено е значајно што покрај вработените во секторот се ангажирани неколкукратно поголем број на лица.

Табела 8. Учество на примарното земјоделство во вкупната вработеност

	2016	2017	2018	2019	2020
Вкупно вработени	723550	740648	759054	797651	794909
Вработени во Земјоделство, лов и шумарство и рибарство	120303	120311	119337	111033	95545
Учество на земјоделството во %	16,63	16,24	15,72	13,92	12,02

Само во 5 години, бројот на вработени во земјоделскиот сектор паѓа од околу 120 илјади на само околу 95 илјади, односно за повеќе од 20%. Така, процентуалното учество на вработените во земјоделскиот сектор во вкупниот број вработени (кој има стабилен пораст) паѓа од 16,6% во 2016 година на 12% во 2020 година.

Економска големина на земјоделските стопанства

Економската големина се користи за карактеризирање на земјоделските стопанства според економската големина, а индикатор е вкупниот приход од земјоделските активности. Постојат 14 класи кои се претставени во следната табела.

Табела 9. Економски класи на земјоделски стопанства според приходот во ЕУР

Класа	Вкупен приход во ЕУР	Класа	Вкупен приход во ЕУР
-------	----------------------	-------	----------------------

I	до 1 999	VIII	од 100 000 до 249 999
II	од 2 000 до 3 999	IX	од 250 000 до 499 999
III.	од 4 000 до 7 999	X	од 500 000 до 749 999
IV	од 8 000 до 14 999	XI	од 750 000 до 999 999
V	од 15 000 до 24 999	XII	од 1 000 000 до 1 499 999
VI	од 25 000 до 49 999	XIII	од 1 500 000 до 2 999 999
VII	од 50 000 до 99 999	XIV	Над 3 000 000

Распределбата на класите во Северна Македонија е претставена во следната табела, според податоците на структурното истражување на ДЗС во 2016 година. Покрај тоа, во табелата се претставени некои структурни карактеристики кои се однесуваат на земјоделските стопанства.

Табела 10. Дистрибуција на фарми по економски класи во Северна Македонија

	Вкупно	I класа	II класа	III класа	IV класа	V класа	VI класа	VII-XIV класа
Број на поседи	178125	89398	34754	29116	15046	5000	2830	751
Вредност на производството во 1000 MKD	50756496	4885279	6173557	10022745	9999974	5724200	5692388	8258352
Површина во ha	320738	47463	41445	58590	53992	28289	25933	64384
Вкупно ангажирани работници (со членови на семејството)	441829	192429	87008	80030	47233	16545	10051	6174
Број на добиточни единици	381361	28229	37220	61985	78916	55305	65500	53554
Просечна големина на фармата во ha	1,8	0,5	1,2	2	3,6	5,7	9,2	85,7
Просечен број на добиточни единици по фарми	2,1	0,3	1,1	2,1	5,2	11,1	23,1	71,3
Просечна вредност на производството по фарма (1000 MKD)	284,9	54,6	177,6	344,2	664,6	1144,8	2011,8	10994,3
Просечна вредност на производството по ha (1000 MKD)	158,2	102,9	149,0	171,1	185,2	202,3	219,5	128,3

Извор: Сопствени пресметки, податоци од Државиот завод за статистика: МАКСТАТ, земјоделска статистика

Поголемиот дел од фармите (50,2%) се класифицирани во првата класа (со економска големина помала од 2000 ЕУР). Овие фарми придонесуваат само со 9,6% во вкупната вредност на земјоделското производство. Околу 86% од фармите се класифицирани во првите 3 класи, и тие придонесуваат со 41,5 од вкупната вредност на земјоделското производство. Овие фарми, исто така, се физички мали со максимална просечна големина од 2 ha кај третата класа, и само 0,5 ha за првата класа. Малите фарми имаат ниска економска моќ и многу тешко можат да инвестираат во подобрувањето на процесите, односно да придонесат кон градењето на конкурентноста на земјоделскиот сектор. Сепак, овие фарми управуваат со 46% од искористеното земјоделско земјиште, 33,4% од добиточните единици и ангажираат 81,6% од работната сила во земјоделството.

Депопулација на руралните средини и заостанување на населението

Депопулацијата на руралните области е еден од процесите кои силно влијаат на земјоделскиот сектор. Процесот е долготраен, и станува поистакнат во последниот период. Државниот завод за статистика известува за миграциите од селата во градовите и за периодот 2014-2020 година околу 1564 луѓе годишно се преселуваат од руралните области во градовите. Имајќи на ум дека бројот на општини во руралните области е многу мал (29 општини под 10 илјади жители, 16 општини под 5000 жители) оваа миграција е значајна и во случаите на СМИ силно влијаат на руралните области.

Покрај тоа, процесот на стареење на населението во земјата е очигледен. Следната табела ја споредува популациската старост во 1991 година со 2020 година.

Табела 11. Старосна структура за Северна Македонија години 1991 и 2020

Година	Единица	Вкупно	0-14 години	15-64 години	повеќе од 65 години.
1991	Број	2033964	487952	1380296	165716
	Процент.	100	24,0	67,9	8,1
2020	Број	2068808	333373	1430196	305239
	Процент.	100	16,1	69,1	14,8

Извор: Државна статистичка популација: МАКСТАТ, статистика на населението

Бројот на деца на возраст од 0 до 14 години се намалува од 488 илјади во 1991 на 333 илјади, или од повеќе од 160 илјади лица (32%). Во исто време населението над 65 години се зголемило за 84% (околу 149 илјади лица). Овој процес е по истакнат во руралните области и загрижува фактот дека има населени места без деца или без млада популација.

Ниво на образование во земјоделскиот сектор

Нивото на образование во земјоделскиот сектор е многу ниско. Околу 45% од лицата ангажирани во земјоделството се со основно образование или помалку, односно, без образование (2,4%), со незавршено основно образование (8,1%) и со завршено основно образование (34,6%). Околу 46,7 отсто имаат завршено средно образование, но само 4 отсто се со средно образование од областа на земјоделството. Само 0,6% од ангажираните се земјоделски инженери, а 0,2 отсто имаат завршено студии од втор и трет циклус во земјоделството. Вклучувајќи ги 0,2% од ангажираните лица кои завршиле вишо образование во земјоделството се заклучува дека само 5% од ангажираните лица имаат некое формално образование во земјоделството (стручно, вишо и високо), а само 1% од ангажираните имаат некаков вид на академско образование (вишо, високо, магистратура, докторат). Мнозинството (дури 95%) немаат образование во земјоделството, а спроведуваат активности и мерки и го управуваат земјоделското земјиште (50% од територијата), наводнувањето (повеќе од 50% од водите), користат опасни материи (средства за заштитата на растенијата, вештачко ѓубре...) кои се потенцијална опасност за природата, одговорни се за благосостојбата на преку 2,5 милиони домашни животни и безбедноста на храната за 2 милиони жители во државава.

Табела 12. Образование на луѓето ангажирани во земјоделскиот сектор во 2016 година

	Без образование	Незавршено основно образование	Основно образование	Средно земјоделско образование	Друго средно образование	Вишо земјоделско образование	Друго вишо образование	Високо земјоделско образование	Друго високо образование	Магистратура „докторат (земјоделски)	Магистратура, докторат (друго)	Вкупно
Број	10389	35735	152093	17549	187636	1017	7531	2770	23659	715	627	439721
%	2,4	8,1	34,6	4,0	42,7	0,2	1,7	0,6	5,4	0,2	0,1	100

Извор: Државен завод за статистика: Структурни истражувања во земјоделството, 2016

Ниското ниво на образование јасно ги намалува резултатите од производството, и неопходно е градење капацитетите кај повеќе од 400 илјади луѓе кои учествуваат во земјоделските активности.

Низок интерес за образование

Постојат девет високообразовни институции од областа на земјоделските науки, кои се наоѓаат во Скопје, Битола, Штип, Тетово и Охрид. Бројот на студенти е претставен на следната табела.

Табела 13. Број на студенти во земјоделски науки

Учебна година	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19
Број	2118	1952	2275	1792	1496
Индекс (2014/15=100)	100	92,2	107,4	84,6	70,6

Резултатите претставени на табелата, јасно покажуваат тренд на намалување на интересот за студирање на земјоделските науки и пад на бројот на студентите за речиси 30% за само 5 години е речиси алармантен. Една од причините е недостатокот на можности за вработување. Земјоделскиот сектор не е заинтересиран за вработување на експерти, или ако вработуваат понудените плати се многу ниски. Експертизата во земјоделскиот сектор не е регулирана, кој сака може да се занимава со земјоделска дејност. Поради високата општествена одговорност (управување со земјоделското земјиште, водите, опасни и токсични матери, благосостојбата на животните и безбедноста и квалитетот на храната) во наредниот период експертизата во земјоделскиот сектор треба да биде промовирана и поддржана преку правната рамка, системите за поддршка на земјоделството, но и создавање на струкови здруженија и комори кои ќе се грижат за соодветната застапеност на струката.

Климатски промени

Климатските промени ја покачуваат температурата, но влијаат и на многу други елементи, како зголемување на испарувањето, промена во распоредот и количината на врнежите, почести и поизразени појави на екстремни временски појави (суша, мраз, поплави и др.) Поголемиот дел од земјоделските активности се одвиваат на отворено поле, затоа земјоделството е силно изложено на овие промени. Поради тоа земјоделството се смета за еден од најранливите сектори. Сепак, постојат бројни фактори кои го прават земјоделството поранливо од другите економски сектори, како ниско образование на земјоделските производители, понизок развој на економијата во руралните области, обезнаселување на руралните области, стареење на руралното население, понизок пристап до финансиите итн.

Националната стратегија за земјоделството и руралниот развој (НСАР) истакна дека негативните ефекти од климатските промени се очекува да имаат поголемо влијание врз земјоделството од било кој друг сектор во земјата, значително намалувајќи ги приносите на повеќето култури. Анализата на различните сценарија за климатските промени за земјата покажува дека просечната годишна температура ќе се зголеми за 1,0 ° C до 2025 и 1,9 ° C до 2050 година, додека просечните врнежи се предвидува да се намалат за 3% и 5% во истите временски периоди, што значи значително зголемување на сувоста. Овој ризик е понатаму интензивиран од релативно ниската продуктивност и недостатокот на адаптивни капацитет познат и како "дефицит на адаптација".

Земјоделство кај нас е ограничено со недостигот на вода, наводнувањето се применуваат со векови, а во последниов период состојбата со системите за наводнување и нивната искористеност се влошува.

Новото истражување за ефектите на климатските промени во земјоделскиот сектор спроведено за 3-те различни сценарија (RCP) силно ќе влијае на земјоделското производство што и да се случува во иднина. Очекуваното зголемување на температурата до крајот на векот ќе биде 1,5

оС за RCP 2.6, околу 2,5оС за RCP 4,5, па дури и 5.0 оС за RCP 8.5 (пресметки на цела територија на земјата). Покрај тоа, во истиот период, врнежите ќе останат на исто ниво во случај на RCP 2.6, но ќе има значително намалување на другите две RCP за -20% (RCP4.5) и за -30% за RCP8.5. Летните врнежи до крајот на векот ќе се намалат за -30% (RCP4.5) и -40% (RCP8.5). Затоа, Северна Македонија ќе се соочи со пожешка и посушна клима во иднина, а амплитудата на промената првенствено ќе биде поврзана со идната концентрација на гасови на стаклената градина.

Покрај тоа, посевите ќе бараат повеќе вода за нивниот нормален раст, повеќе вода за наводнување пред се поради зголеменото испарување и поголемата потреба на културите како и намалените врнежи како главен извор на вода за раст на културите. Потенцијалната евапотранспирација ќе се зголеми дури и за повеќе од 100 мм до средината на векот.

Климатските промени ќе донесат зголемена суша, подолги периоди на суша и дополнително намалување на приносот предизвикано од тоplotен стрес и од сушата. Покрај тоа, екстремните временски настани ќе бидат почести и се очекува дополнително намалување на продуктивноста на посевите (штети од доцни пролетни мразеви, штети од град, штети од поплави и тн.). Ризикот од појава на нови штетници и болести кај земјоделските култури и во сточарството ќе се зголемува, како што ќе се зголемува влијанието на климатските промени и ќе се создаваат услови за нивно движење од југ кон север. Ова дополнително ќе ја усложни состојбата и ќе ја зголеми потребата за зголемување на нивото на знаење во секторот.

Предизвици на земјоделскиот сектор

Постојат голем број предизвици поврзани со земјоделството. Мали земјишни и добиточни капацитети на земјоделските стопанства, мала економска големина на земјоделските стопанства, стареење на населението, депопулација на руралните средини, неповолни услови за земјоделско производство (слабо плодни почви, суша, силно лимитирани приноси поради недостиг на вода и др.), ниско ниво на образование, запоставеност на струката и стручноста поради много малиот број на ангажирани лица кои имаат било какво образование за земјоделското производство, ниско ниво на знаења и трансфер на знаења и иновации, слаба конкурентност на стопанствата и секторот во целина, итн. Дополнително на ова негативно влијаат и климатските промени, опустинувањето и деградацијата на земјиштето, слабата искористеност и лошата состојба на системите за наводнување, а сето тоа предизвикува додатно намалување на продуктивноста која во комбинација со ниските адаптивни капацитети го прави секторот поранлив и помалку конкурентен.

Евро-интегративен процес

Во земјоделскиот сектор во Европската Унија, Заедничката земјоделска политика е задолжителна за сите земји членки. Новата Заедничка земјоделска политика на ЕУ, во согласност со Зелениот договор и Стратегијата Од фарма до вилушка, ги одредува следниве приоритети:

- Да се обезбеди фер приход за земјоделците
- Да се зголеми конкурентноста
- Да се ребалансира моќта во синџирот на исхрана
- Акција за климатски промени
- Нега на животната средина
- Да се зачува природата и биолошката разновидност
- Поддршка за обновување на генерациите на фармери
- Енергични рурални области
- Заштита на квалитетот на храната и здравјето

За да се приближи кон овие цели, македонскиот земјоделски сектор треба да се трансформира во многу подинамичен, подмладен сектор кој во фокус ќе ја има заштитата на животната

средина, безбедноста на храната и здравјето на луѓето, истовремено обезбедувајќи економска, социјална и еколошка одржливост на секторот. За тоа потребно е се преземе:

- Соодветна прераспределба на директната поддршка, преку постепено воведување на непроизводно-врсани плаќања, одредување на прогресивни намалувања, поедноставување на шемите за мали производители и слично. Развој на соодветни механизми за мониторинг и евалуација на резултатите кои се постигнуваат од директните плаќања и користење на овие резултати за натамошно креирање на политиките.
- По однос на зголемување на конкурентноста двете специфични цели: Реструктурирање и модернизација на земјоделско-прехранбениот сектор; и Континуиран пристап до знаењето и инвестирање во човечкиот капитал во земјоделството треба додатно да се доработат со зголемување на пристапот до финансиските средства за овие намени до сите чинители на прехранбениот синџир.
- По однос на знаењата, треба да се воспостави одржлив советодавен систем на трансфер на знаења. Сепак на оваа тема се работи подолг период, но резултатите се уште изостануваат. Потребна е ревизија на пристапот, пред се со вклучување на високообразовните и научните институции од областа на земјоделството во системот, како основен извор на знаења, нови технологии и иновации. Како крајна цел би било создавање на еден одржлив АКИС (Agricultural Knowledge and Innovation System).
- Бројот на лица со завршено високо образование од областа на земјоделството, а се вклучени во производството е многу мал и треба да се наголеми. За оваа цел треба да се иновираат многу од мерките и политиките, пред се преку покачување на бројот на стручни лица ангажирани во земјоделските компании кои располагаат со големи површини на земјоделско земјиште, а бројот на стручни лица е многу мал. Покрај тоа мерката млад земјоделец да се прошири со млад земјоделски инженер и овозможување на пристапот до закуп на земјоделско земјиште и средства за започнување на сопствениот бизнис со олеснителни процедури. Враќањето на струката во секторот или враќањето на секторот на струката е есенцијална за подобрување на нивото на знаење.
- Понатаму треба да се воспостави систем на менторство каде младиот земјоделец ќе биде менториран од искусен земјоделец, кој за тоа ќе добие соодветна надокнада. Секако дека тука се потребни и многу други мерки за да се постигне саканата цел, а тоа е земјоделско производство базирано на знаење.
- Наголемување на инвестирањето во научни истражувања, иновации и развој, како дел од мерките за поддршка на земјоделството.
- Новата ЗЗП става сериозен акцент на еколошките прашања, како што се животната средина, климатските промени и биодиверзитетот. Специфичната цел од НСЗРР треба да се прошири и да се воведат инструменти кои ќе бидат соодветни. Главни предизвици би биле задолжителна примена на вкрстената сообразност, воведување на агро-еколошки мерки, воведување на агро-еколошки индикатори, делинеација на зони сензитивни на нитрати за воведување на Нитратната Директива, обезбедување поддршка кај сточарите за градба на објекти за безбедно складирање на арското ѓубре во периодот кога тоа не смее да се изнесува на земјоделските површини, заштита на водите од загадување преку изградба на систем за оптимизирање на примената на ѓубриња и пестициди, поддршка на примена на противерозивни мерки и многу други.
- По однос на климатските промени треба да се обезбеди пред се зголемување на адаптивните капацитети на секторот, преку техничка опременост, покачување на знаењата и покачување на капацитетите за научни истражувања како и капацитетите за изработка и користење на биофизички модели со кои би се проценувале ефектите на промените во климатските параметри врз земјоделското производство, продуктивноста

и продукцијата на земјоделскиот сектор, што би овозможило донесување на одлуки врз база на научни факти.

- Земјоделството има двојна улога во биодиверзитетот. Од една страна е агробiodиверзитетот кој е значаен ресурс и треба да се воведат поддршка за зачувување на генетските ресурси во растителното и сточарското производство, соодветна на реалните потреби. Традиционалните сорти и раси треба да бидат предмет на поддршки и на заштита. Во сточарското производство постојат ваков тип на мерки, а постои потреба за дизајнирање на соодветни мерки и за растителното производство.
- Од друга страна земјоделството има голема улога и во останатиот дел на биодиверзитетот. Општо е познато дека високата специјализација и големите фарми негативно влијаат на биодиверзитетот, додека малите фарми имаат и многу помало негативно влијание. Дизајнирањето на мерки со кој земјоделството би го намалило своето негативно влијание врз биодиверзитетот е еден од приоритетите.
- По однос на обновувањето на генерациите на фармери веќе се спроведува мерката млад фармер. Сепак поддршката за младите фармери треба да биде многу поинтензивна, бидејќи чекањето да се стекне со имот по пат на наследство е долго и најверојатно во тој период нема да се работи за млад фармер. Поради тоа заинтересираните млади луѓе за вклучување во земјоделскиот сектор треба да имаат поддршка од типот на поедноставени процедури за закуп на државно земјиште, пристап до фондови за неповратни средства за набавка на опрема, механизација, основно стадо и инфраструктурни објекти и т.н. Значи оваа мерка треба да биде идна специфична цел и внимателно да се дизајнираат интервенциите, како би се овозможил поголем интерес на млади кои навистина сакаат да започнат со бизнис во земјоделскиот сектор. Покрај тоа мерката треба да е така дизајнирана да овие млади луѓе добијат можност да обезбедат пристапен живот за себе и своите семејства.
- Енергичните рурални области како цел на идната ЗЗП до некаде се поклопува со специфичната цел за подобрување на условите за живот и за одвивање на економските активности во руралните средини, но треба да се редизајнира, пред сè поради многу послабо развиените рурални средини кај нас. Особено треба да се посвети внимание на интервенциите кои би требало да се насочени кон подобрување на руралната инфраструктура и социјалната сигурност, но и кон подобрување на останатите сегменти на рурално живеење. Посебно треба да се адресираат руралните средини кои се силно депопулизирани, бројот на млади е минимален и сл.
- Заштитата на квалитетот на храната и здравјето како цел е до некаде соодветна со специфичната цел на НСЗРР, но инструментите треба да се подобрат.

Јаз кај податоците

Земјоделскиот сектор е доста добро обезбеден со податоци, но како и секогаш има одредени ограничувања:

- Слаба просторна покриеност на податоците недоволна за посериозни просторни анализи
- Поради промените во номенклатурата, статистичките методи, бројот на општини нема доволно долги низи за изведување на временски анализи
- Имателите на податоци честопати имаат различни методологии, па има случаи на различни податоци за еден ист параметар, зависно од имателот на податокот
- Дел од податоците не се јавно достапни, а понекогаш и тешко достапни на барање
- Мониторингот и евалуацијата се уште не се заживеани па во некои области се чувствува недостиг на податоци, кој може да се надмине со директно обраќање кон имателите на податоци

- Ненавремено изведување на редовните статистички истражувања (наспроти препораките за попис на земјоделството на секои 10 години и 2-3 структурни истражувања помеѓу два пописа). Последниот попис на земјоделството е изведен во 2007 година, а структурното истражување во 2016 година. Тоа доведува до застареност на користените податоци.

Преглед на резултатите од консултативниот процес со релевантните чинители

Според резултатите од спроведените работилници за воспоставувањето на визијата за Република Северна Македонија, преку одговор на прашањето „Како ја гледате државата во 2042 година?“ може да се заклучи дека учесниците на работилниците не го гледаат земјоделството како носител на економскиот развој во иднина. Од 6-те одржани работилници само кај 4 се среќаваат визиии кои се однесуваат на (или се блиску поврзани со) земјоделството (Битола, Куманово, Струга и Штип) За време на одржувањето на работилниците во Струмица и Тетово нема ниту една визија која го вклучува земјоделството и руралниот развој, ниту пак храната.

Инаку од вкупно 174 визиии кои се дадени како одговор на горенаведеното прашање, само 11 се поврзани со земјоделството, односно само 6,3%. Нормално доколку се земе во предвид типот на генерални визиии кои ги обопштуваат сите сектори или севкупната популација, без разлика дали е рурална или урбана овој број е поголем. Исто така земјоделството кое ја обезбедува храната може да се поврзе со генералните визиии за подобар живот кој е дефинитивно тесно поврзан со храната и исхраната. Посебно би било интересно доколку земјоделството како сектор кој користи 50% од земјиштето и преку 50% од водата во државата се поврзе не само со управувањето и заштитата на животната средина, туку и со неговата улога на најголем дифузен извор на загадување кај нас.

Сепак директна врска имаат само 11 визиии кои се прикажани на анредната табела.

Табела

Визиии за земјоделскиот сектор до 2042 година, добиени од консултативниот процес на визионерските работилници, а се однесуваат на земјоделскиот сектор

БИТОЛА (вкупно 41 визионерска изјава)
• раст и развој на селата
• држава што самата произведува доволно енергија и храна за себе
• држава на образовани земјоделци
• држава што се грижи за животните
• држава со обемно домашно производство и намален увоз на храна
КУМАНОВО (вкупно 26 визионерски изјави)
• Технолошки развиено земјоделе
• Најсовремено органско производство
СТРУГА (вкупно 24 визионерски изјави)
• правилно искористени природни ресурси (земјоделски површини, вода и други алтернативни обновливи извори на енергија)
СТРУМИЦА (вкупно 31 визионерска изјава)
• Нема

ТЕТОВО (вкупно 21 визионерска изјава)
• Нема
ШТИП (вкупно 31 визионерска изјава)
• Со остварениот профит од земјоделското производство земјоделците ги покриваат сите потреби и им останува дел за развој на производството
• Цветни градини, фонтани, зелени кровови
• Производство на исклучиво здрава и органска храна

Од табелата може да се заклучи дека доминираат неколку идеи, како што е:

- Обезбеденост со храна (задоволување на потребите од домашно производство и намалување на увозот)
- Органското производство и здрава храна што може да се поврзе со безбедност и квалитет на храната
- Осовременување на производството, едукација, добросостојба на животните и урбано земјоделство

Покрај тоа може да се издвојат како значајни визии и следните области:

- Интензивирање на руралниот развој,
- правилно управување со природните ресурси во земјоделството и
- подобрување на профитабилноста и обезбедување соодветни приходи за земјоделските производители

На крајот, врз база на консултативните работилници, може да се заклучи визијата за земјоделскиот сектор е: „Современа и унапредена рурална средина, каде земјоделските производители преку своите активности обезбедуваат стабилен и задоволителен приход и произведуваат доволни количини на безбедна и квалитетна храна, располагаат со капацитети и знаења да ги применуваат најсовремените производни технологии, правилно да ги управуваат природните ресурси и да се справуваат со најзначајните предизвици во идните услови и да го стават акцентот на органската производство, добросостојбата на домашните животни како и да придонесе за подобрување на животот во урбаните средини преку примена на урбаните земјоделските техники за цветни градини, зелени кровови и други потреби на населението.“

За постигнување на горенаведената визија на работилниците е изработена и матрица која содржи низа на цели преку кои би се остварила оваа визија, како и мерки и активности за нивно остварување. Оваа матрица е прикажана во Анекс 3, табела 1. .

Оваа матрица, е само првична верзија, која во себе ги содржи визиите на граѓаните во нивниот изворен облик, а во натамошниот тек треба да се искристализираат стратешките цели, специфичните цели, како и политиките, акциите и мерките преку кои ќе се оствари визијата за земјоделскиот сектор до 2042 година. Покрај овој материјал за тоа е потребно и запазување на основните национални стратешки документи за земјоделскиот сектор, како и следење на правците на Заедничката Земјоделска Политика на Европската Унија.

Од табелата може да се види дека исклучиво значење е дадено на безбедноста и квалитетот на храната, климатските промени, подмладувањето на земјоделските производители, окрупнувањето, едукацијата, осовременувањето, дигиталната трансформација и други кои се дел од Заедничката земјоделска политика на Европската Унија, Националните политики во

земјоделскиот сектор, Националната стратегија за земјоделство и рурален развој, како и дел од други стратешки документи и политики во Република Северна Македонија.

Вкрстени теми

Управување со ризик од катастрофи и отпорност

Управување со ризик од катастрофи и отпорност е особено важно во услови на зголемени ризици по земјоделското производство поради зголемениот интензитет, фреквенција и магнитуда на природните опасности, неповолните климатски настани и движењата на пазарите со земјоделски производи, кои влијаат на земјоделското производство и приходот на земјоделските производители, а се надвор од нивна контрола. Магнитудата на катастрофалните настани врз земјоделството, може да се види од единечниот настан на поплавата во Скопско, во август 2016 год. каде што вкупните штети за земјоделскиот сектор изнесуваа 2.93 милиони ЕУР (2.3 милиони ЕУР во штети и 0.6 милиони ЕУР во загуби). Од друга страна, големиот број на екстремни временски настани, како што се олујните невремиња проследени со град како хроничен стрес ја исцрпуваат отпорноста на производителите. Се повеќе ќе има екстремни поплави, а само 1% од подрачјето на државата нема да биде погодено од суша, со 40% од истото констатно погодено.

Негативното влијание на климатските промени, односно зголемувањето на температурите и намалувањето на врнежите ги зголемува ризиците во земјоделското производство. Временските појави, меѓу кои екстремните температури, поплавите, раните есенски и доцните пролетни мразеви се ограничувачки фактори кои влијаат на земјоделско производство, кои се јавуваат позачестено. На пример, во 2017 година проблемот со минималните температури остана забележан со појавата на последниот пролетен мраз кон крајот на април месец кога направи огромни штети во лозарството и овоштарството особено во Преспанскиот регион, Пелагонија, Малешевијата и Полог, каде оштетувањата беа и 100%¹. Оттука, особено е важно е зголемување на отпорноста на земјоделскиот сектор преку промовирање на добри земјоделски практики за отпорност кон климатските промени, подобрување на размената на климатски информации и нивната примена во земјоделството, како и поддршка за други политики како на штети и загуби во земјоделството како резултат на природни катастрофи. Навременото и ефикасно откривање на ризиците треба се приоритет во насока на спроведување на релевантни мерки за превенција, воспоставување на заштитна инфраструктура и систем на координација на активностите. Ова е исклучително важно и во шумарскиот сектор, каде што системот за рано известување, тревожење и супресија на шумски пожари при Центарот за управување со кризи треба да овозможува навремено спречување на штети од поголеми размери.

Во принцип пристапот кон штетите и загубите во државта е реактивен, со исплаќање на делумни штети и загуби после настанот, отколку финансирање на трансферот на ризикот и осигурувањето од катастрофи, пред настанувањето на катастрофата. Во земјава доминира осигурувањето на посевите (со 80%). Поддршката за премиите за осигурување со 60% на земјоделското производство позитивно влијае на зголемување на атрактивноста на осигурувањето, како алатка за управување со ризик во земјоделството. Сепак, стапката на пенетрација на осигурувањето е многу ниска. Техничката премија на културите не е доволна за покривање на штетите, а негативниот коефициент на загуби влијае на профитабилноста и економските перформанси на осигурителните компании и последователно на нивниот интерес да понудат такви производи.²

Производството на храна како дејност е од национален стратешки интерес, на ниво еднакво со јавните здравствени и безбедносни служби, и е исклучително важно, особено во кризи, како што се истакна и за време на пандемијата со корона вирусот, а и во услови на други глобални кризи. Производството на храна во секој момент мора да се изведува тековно и непречено од

¹ МЗШВ (2018) Годишен земјоделски извештај за 2017 година.

² Janeska Stamenkovska, I., Martinovska Stojcheska, A., Elenov, R., Dimitrievski, D. (2021) The role of agricultural insurance as a risk management instrument. 8th INTERNATIONAL CONFERENCE "AGRICULTURE AND FOOD SUPPLY: MARKETS AND AGRICULTURAL POLICIES" 27-28 October 2021, Sofia.

страна на учесниците во секторот, со целосна поддршка од страна на надлежните институции. Како што е наведено и во Националната стратегија за земјоделство и рурален развој 2021-2027, што поскоро потребно е да се подготви анализа и план за функционирање на секторот во кризни ситуации усогласен со позитивната национална законска регулатива во оваа област, во кој што ќе се наведе институционалната поставеност и начинот на функционирање на службите за управување со кризи, како и план за доволност и итност во обезбедувањето со храна со акционен план кој ќе биде прилагоден за конкретни идни кризни состојби. Еден од главните инструменти во делот на мерките за исклучителни ситуации е и поставувањето на резервен фонд за кризи во земјоделскиот сектор кој треба да го поддржува секторот во услови кога кризите влијаат на производството и пласманот на земјоделските производи.

На ниво на стратешка и нормативна рамка нема целосно вклучување на намалувањето на ризиците од катастрофи во земјоделието. На оперативнo ниво, во процените на ризици и опасности земјоделството е вклучено како еден од секторите кои се изложени на опасностите и збирно се оценува влијанието на потенцијалниот ризик на подрачјето на државата и општините и се стипулираат потребните мерки и активности насочени кон превенција, рано предупредување и справување со проценетата состојба. Во интегрираниот систем за процена на сите видови на ризици и опасности во Центарот за управување со кризи, воспоставен е модул за прибирање и анализа на податоци според целите на Рамката од Сендаи за намалување на ризици од катастрофи 2015 – 2030 и релевантните цели се дадени во првите два индикатори подолу.

Индикатори:

- Директна загуба во земјоделството (Ц-2)³: вкупна економска загуба во земјоделскиот сектор (Ц-2) вклучувајќи [вкупна површина оштетени насади во хектари, вкупен број на грла загубен добиток, вкупна површина оштетени шуми во хектари]
- Директна економска загуба од сите други оштетени или уништени продуктивни средства (Ц-3)⁴: вкупна економска загуба од сите продуктивни средства (Ц-3), вклучувајќи економска загуба и број на погодени објекти (оштетени или уништени) за: производство на прехранбени производи, на пијалаци, производи од тутун.
- % на намалување на штетите и загубите од катастрофални настани во земјоделството

Социјална исклученост

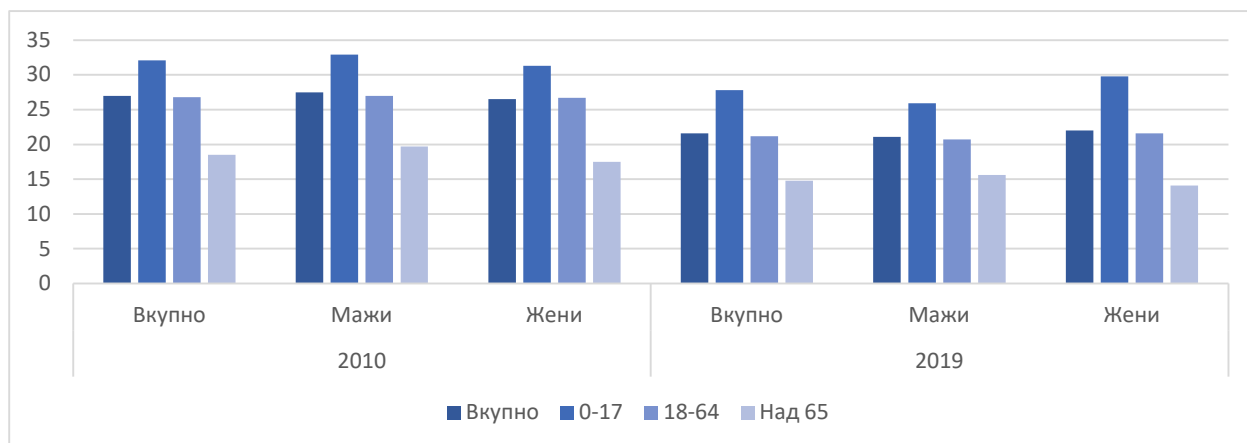
Најзначајна економска дејност во руралните средини претставува земјоделството, кое во најголема мера придонесува кон ублажување на сиромаштијата и невработеноста. Од аспект на економската структура на домаќинствата, мешаните домаќинства каде барем еден член од семејството е вработен надвор од земјоделството остваруваат највисоки приходи, потоа следат земјоделските домаќинства и како најсиромашни се неzemјоделските селски домаќинства.

Руралното население се соочува со недоволно развиена инфраструктура и ограничена понуда на јавни услуги во сите рурални области. Постојат разлики во видот на ограничувањата и потребите на руралното население во зависност од видот на селото. Селата лоцирани во котлините имаат подобар пристап до услуги и инфраструктура, особено до здравствени услуги, за разлика од планинските села каде што недостасуваат повеќето услови во однос на квалитет на живот од аспект на физичката инфраструктура (патна, редовно водоснабдување и електрична енергија) и пристапот со образование, здравствена заштита и други основни услови. Во повеќето рурални средини недостасуваат културни институции, центри за социјална грижа и општо организирање на заедницата.

³ https://www.unisdr.org/files/55594_session4introductiontocdunisdr.pdf

⁴ Ибид.

Руралните средини се одликуваат со поголема сиромаштија и стапка на невработеност од урбаните подрачја, особено кај младото население. Нивото на сиромаштија во земјата е меѓу највисоките во Европа, иако состојбата постепено се подобрува низ годините, со намалување на стапката на ризик од сиромаштија од 27,0% во 2010 година на 21,6% во 2019 година (Слика 5, ДЗС, 2019 година). Сеуште околу 400 илјади граѓани страдаат од сиромаштија, голем дел во руралните средини, со оскудни приходи, лоши животни услови и исхрана, оставајќи простор за нагласена посветеност на политиката и мобилизација на ресурсите за забрзување на искоренувањето на сиромаштијата.

Слика 5. Стапка на ризик од сиромаштија – Лајкенови показатели (ДЗС, сопствени пресметки)

Ризикот од сиромаштија се намалува со возраста (Слика 5); најранливи се малолетниците (зависни лица до 17 години), потоа работоспособното население и најмалку загрозувана е групата на лица над 65 години. Во 2019 година повеќе млади жени биле изложени на ризик од сиромаштија. Најголем дел од сиромашните се забележани во категоријата невработени, значително поголем кај машката невработена популација. Ова е тесно поврзано со стапката на невработеност во земјата, која последователно се намалува (од 32,0% во 2010 година на 16,4% во 2020 година), иако со повисоко темпо од стапката на сиромаштија, што укажува на недоволен приход од вработување. Сиромаштијата останува поприсутна во руралните средини со постојан рурален-урбан јаз во условите за живот. Додека урбаната сиромаштија е на 17%, руралната сиромаштија останува на близу 30%.

Создавањето на нови можности за (само)вработување и поттикнување на економската активност во руралните средини треба поинтензивно да се поддржува преку мерките на руралниот развој, насочени кон развој на претприемништво или диверзификација на економските активности во руралните средини, кои не мора неопходно да се поврзани со земјоделството (рурален туризам, обработка на дрво, услуги, занаетчиство и преработки). Со тоа ќе отворат повеќе можности и ќе се продолжи да се создаваат работни места, особено во областите каде земјоделството е претежно дополнителна дејност. Дополнителен поттик треба да се овозможи за вклучување на жените од руралните средини во овие процеси.

Родова перспектива

Клучна улога во развојот на земјоделство во насока на намалување на сиромаштијата и подобрување на социјалната инклузија во секторот има обезбедувањето на еднакви можности за сите. Ова особено е од голем предизвик во руралните средини за вклучување на жени и социјалните ранливи групи преку вработување и добивање на еднаков статус. Родовата перспектива во секторот земјоделство е особено изразена, почнувајќи од родовата поделба на трудот, нееднаквиот пристап до факторите за производство, слабите информативни системи, но и подлабоко во родовите стереотипи на улогите на жените и мажите во семејството и во делот

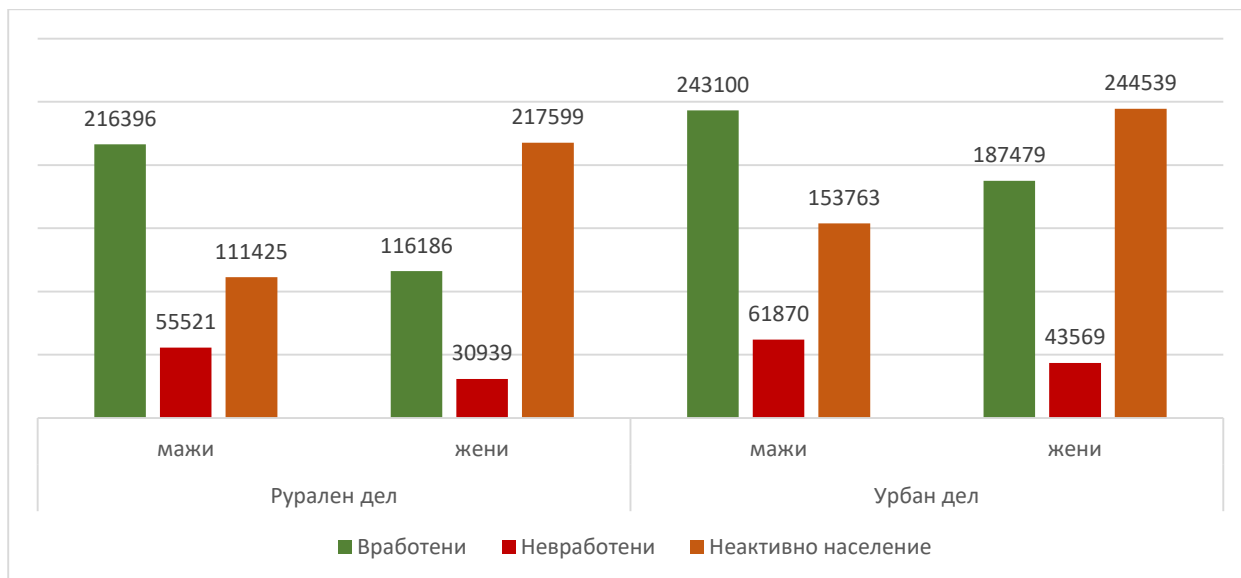
на работењето, како и пристапот до образование, социјална заштита, сопственоста на клучните ресурси (земјоделско земјиште), кредитоспособноста, итн.

Ограничената понуда на јавни услуги во руралните средини ги ограничува жените да ја постигнат својата економска независност и зајакнување. Овие фактори, надополнети со традиционалните вредности кои се доминантни кај руралното население, ги ставаат жените од руралните средини во тешка и крајно неповолна положба, пред сè со ограничување на нивното движење, пристап до информации и достапност за личен развој. Жените во руралните средини се ограничени во нивната мобилност (ограничен јавен превоз, немање на возачка дозвола и сл.), така што пристапот со здравствени и други услуги им е значително отежнат. Згрижувањето на децата и старите лица е уште едно ограничување за жените во руралните области, особено ако бараат вработување или пак за завршување на сите обврски, од кои поголем дел од обврските на домаќинството паѓаат на нивен терет. Според истражувањето на ФЗНХ/UNWomen (2019), жените работат во просек 11,1 часа дневно (41,7% од вкупниот обем на работа припаѓа на неплатени работа), додека мажот работи во просек 9,7 часа дневно – главно платена работа⁵. Речиси 90% од планинските села и 70% од селата во котлините немаат услуги за згрижување деца. Од 99 установи за згрижување и воспитување на деца во РНМ, 44 се наоѓаат во Скопје, а останатите се дисперзирани низ целата земја (ДЗС, 2017).

Ниската вработеност и учество на жените во управувањето на земјоделските стопанства укажуваат на ограничена вклученост на жените во процесот на донесување на одлуки. Патријархалната структура, локалните обичаи, културните и традиционалните општествени норми придонесуваат за лошата социо-економска положба на руралните жени. Жените во руралните средини влегуваат во маргинализирани групи, а една од причините, покрај традиционалните норми, е и ограниченото владеење со производните фактори кои ги оневозможуваат нивниот развој и зајакнување. Земјоделскиот имот и земјоделското земјиште се во многу мала мера сопственост на жени - разни извори на анкетни истражувања посочуваат дека жените поседуваат околу 5% (CRPM, 2012) односно 12% (ФЗНХ/UNWomen, 2019). Според податоците на Министерство за труд и социјална политика, сеуште разликата помеѓу бројот на вклучени договори за закуп на земјоделско земјиште и имот во државна сопственост преставува недоволно претставување на родовата и социјалната перспектива. Затоа клучните актери во дизајнирање и креирање на конкретни политики треба да бидат носочени кон интегрирање на овие перспективи за подобрување на социјалната инклузија.

Во просек 44% од вкупниот број на вработени во државата се вработени во руралните средини (ДЗС, 2021). Стапката на вработеност кај жените е пониска во руралните средини отколку во урбаните средини (32% во руралните средини наспроти 39% во урбаните средини), а овој диспарат е исто така нагласен во делот на неактивното население (60% во руралните средини наспроти 51% во урбаните средини).

⁵ ФЗНХ/UNWomen - Dimitrievski, D., Drichoutis, A., Georgiev, N., Gjosevski, D., Janeska Stamenkovska, I., Kotevska, A., Martinovska-Stojcheska, A., Nacka, M., Nayga, R., Simonovska, A., Tuna, E. (2019). Measuring Women's Empowerment in Agriculture with Survey-based and Experimental Economics Method. Skopje: Faculty of Agricultural Sciences and Food-Skopje and UN Women, 1-63.

Слика 6. Работоспособно население според економската активност и полот, просек 2016-2020 година (ДЗС, сопствени пресметки)

Учеството на жените во управувањето на земјоделските стопанства е многу ниско, на ниво од 10% според последните достапни структурни статистики од 2016 година (ДЗС, 2017). Од друга страна, податоците од Единствениот регистер на земјоделски стопанства укажуваат дека од вкупно регистрирани 171 000 земјоделци, запишани се 37 186 жени, односно 21.7% од вкупниот број.

Со оглед на тоа што ЕУ промовира политика за земјоделски и рурален развој и програми кои го поддржуваат прашањето на родова еднаквост, нашата земја треба континуирано да работи на постигнување на родова еднаквост и да го поттикне зајакнувањето на улогата на жените. Елиминирањето на родовата нееднаквост и зајакнување на жените може да ја зголеми земјоделската продуктивност и да придонесе за развој на целата заедница. Оттука се јавува и потребата за родово разделени податоци во разните статистички извори, што ќе придонесе до подобар увид во состојбата и мерливост во промените и ефектите од политиките.

Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство по иницијатива на Министерството за труд и социјална политика и Националната федерација на фармери на РСМ направи измена на мерката 115 Поддршка за активен женски член во земјоделското домаќинство во Националната програма за развој на земјоделството и рурален развој за период од 2018-2022 година. Со оваа мерка се овозможи поддршка во вид на неповратна финансиска поддршка за започнување на дополнителна дејност на женски член на земјоделско стопанство запишано во ЕРЗС.

Пристап заснован на човекови права

Земјоделскиот сектор е особено важен за обезбедување на храна, искоренување на сиромаштијата, зголемување на вработеноста, социјално вклучување на маргинализираните групи од руралните средини, зачувување на животната средина и многу други аспекти кои се приоритетни за развој на целокупното општество.

Руралниот развој користејќи го пристапот заснован на човекови права придонесува кон одржлив развој каде што се почитуваат човековите права, каде што никој не е изоставен особено не маргинализираните и ранливи групи од руралните средини, и каде што политиките се носат во инклузивен и транспарентен процес.

Руралните средини зафаќаат околу 87% од вкупната површина на државата, каде што живее 45% од вкупното население⁶. Земјоделството претставува најзначајна економска дејност во руралните средини во државата, а истовремено и еден од најзначајните сектори по однос на климатските промени. Пред сè, климатските промени имаат негативното влијание врз земјоделското производство кое во најголемиот дел се одвива надвор, на отворено и во целост е изложено на сите ефекти кои произлегуваат од глобалното затоплување. Покрај тоа, земјоделскиот сектор е значаен причинител на климатските промени преку емисија на стакленички гасови.

Со цел оценување на почитувањето и вклученоста на човековите правата во политиките за рурален развој и земјоделство ќе се земат предвид следните принципи на ПЗЧП: партиципативноста (учество и инклузивност); отчетност (одговорност и транспарентност) и недискриминација.

а) партиципативноста (учество и инклузивност);

При креирање на стратегиите за рурален развој и носењето на политики кои ги засегаат земјоделците и останатото население од руралните средини во голема мера е изоставен консултативниот процес. За овозможување на одржлив рурален развој и напредок во земјоделството неопходно е учество на земјоделските производители и локалното население при креирање на политики за рурален развој.

Градењето капацитети на маргинализираните заедници особено од руралните средини е особено значаен за примена на пристапот заснован на права со цел да се осигура дека засегнатите страни можат соодветно да го претставуваат и да го реализираат својот интерес. Ова бара пристап одоздола нагоре кон креирање на политиките за рурален развој.

б) отчетност (одговорност и транспарентност);

Постојат голем број на мерки од страна на државата со цел поддршка на земјоделството, сепак не постојат детални анализи и податоци за правилна искористеност на овие мерки и колку најранливите групи на земјоделци имаат пристап и корист од оваа поддршка.

ИПАРД фондовите чија цел е руралниот развој, се недоволно искористени, оние кои имаат најголема потреба од нивно искористување немаат пристап до информации и не поседуваат знаења за нивно искористување.

Земјоделството е една од најзначајните гранки во нашата држава од која зависи пристапот до храна и благосостојба на населението сепак е и гранка која на различен начин може да негативно да влијае врз други човекови права (експлоатација на труд, користење на недозволиви пестициди и отрови итн.) Поради што е неопходна поодговорна политика на јакнење на свеста, споделување на информации и спроведувања на обуки од страна на државата за различните влијание кои земјоделството ги има врз човековите права, климатските промени и животната средина.

в) недискриминација

Иселувањето од руралните области е еден од процесите кои значајно негативно влијаат на земјоделскиот сектор. Нееднаква распределба на ресурси, слабо инвестирање во инфраструктура, отежнат пристап до услуги (образование, култура, здравство, транспорт, телекомуникации итн) се едни од многуте причини кои доведуваат до значително иселување на млади лица од руралните средини. Политиките кои се водат со години наназад не придонесуваат кон еднаков развој и обезбедување не квалитетен живот во руралните средини.

⁶ МЗШВ (2021) Годишен земјоделски извештај за 2020 година.

Неопходни се афирмативни мерки за рурален развој со цел овозможување на еднаков квалитет на живеење и рамномерен развој на руралните средини и овозможување на раст на земјоделскиот сектор.

Дигитализација и иновации

Дигитализацијата во земјоделството треба да се разгледа на ниво на комбинација на активности од чинители во јавниот и приватниот сектор.

Дигитализацијата во јавниот сектор се однесува на дигитализацијата на податоците, процесите, електронската размена на податоци и е-услугите до граѓаните кои ги дава јавниот сектор во земјоделството и опфаќа повеќе сегменти.

Првиот дел ја опфаќа дигитализацијата на податоци и работни процеси во институциите кои се чинители во управувањето со секторот во Северна Македонија. Тука на пример, спаѓа воспоставување на информативен систем за разните земјоделски потсектори (житарици и ориз, храна за животни, свежо овошје и зеленчук, јајца и месо од живина, говедско месо, свинско месо, овчо и козјо месо, млеко и млечни производи, производи од пчели), заштитата на земјоделски и прехранбени производи со географски назив и ознака за гарантиран традиционален специјалитет, контролата и надзорот над спроведувањето на законската регулатива.

Вториот дел ја опфаќа електронската размена на податоци помеѓу институциите кои имаат податоци релевантни за секторот земјоделство и рурален развој. Размената на податоците треба да се одвива преку релевантните институции, на пример Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство, Агенцијата за финансиска поддршка на земјоделството и руралниот развој Агенцијата за храна и ветеринарство Државниот инспекторат за земјоделство Фитосанитарната управа Агенцијата за поттикнување на развојот на земјоделството итн. Платформата за интероперабилност на МИОА овозможува електронска размена на податоци и документи помеѓу институциите/компаниите на стандардизиран, безбеден и унифициран начин. Размената на податоци помеѓу две институции се одвива според дефинирани стандарди за безбедност, заштита, формат и структура на податоците. Досега на оваа платформа сеуште не се приклучени повеќето релевантни институции во земјоделскиот сектор. Оттука, индикатор во овој дел се бројот на институции вклучени на платформата за интероперабилност на МИОА, и бројот на веб сервиси кои ги имаат развиено за соработка со другите институции, на пример веб сервисите на Државниот катастар кои му овозможуваат на МЗШВ да ги преземе податоците за сопственоста на земјоделското земјиште.

Третиот дел од дигитализацијата во земјоделството ги вклучува е-услугите за граѓаните и деловните субјекти како што се на пример упис во разни регистри (на пример, регистарот на производители на вино, или регистер на извозници на вино и сл). Оттука индикатор во овој дел е стапката на дигитализација на услугите за граѓаните и деловните субјекти. Во овој момент иако се поставени информации за преку 50 услуги во делот на земјоделството од разни чинители, но најмногу од МЗШВ, има само една дигитализирана услуга од МЗШВ на порталот uslugi.gov.mk во делот на стопанисувањето со водите. Освен дигитализираните услуги, добар индикатор во овој дел е стапката на дигитални услуги и решенија кои ги нудат други деловни чинители, како што се дигиталните берзи за земјоделски производи, дигиталните податоци за составот на почвата, услугите во овој дел од страна на Управа за хидрометеоролошки работи и сл.

Сепак дигитализацијата во секторот земјоделство е поврзана со покриеност на земјата со широкопојасен интернет насекаде низ земјата и во руралните региони. Со дигитализацијата на сигналот во 2013 година се зголеми и квалитетот на преносот и во најоддалечените населени места. Освен предизвиците со покриеност на земјата со широкопојасен интернет која е најмногу изразена во руралните региони, втор предизвик се и послабите дигитални вештини на населението кое се занимава со земјоделство како и стареењето на истото најмногу

предизвикано од миграцијата село-град. Во однос на корисниците на компјутери и интернет се забележува намалување во разликите меѓу урбаното и руралното население. Во 2010 година 64,7 % од урбаното население на возраст помеѓу 15-74 години користело компјутери, а 57,7 % користело интернет, додека 44,1 % од руралното население користело компјутери, а 37,6 % од руралното население користело интернет. Во 2017 година таа разлика се намалила, при што 70,9 % од урбаното население се корисници на компјутер, а 73,3 % се корисници на интернет, додека 60,9 % од руралното население се корисници на компјутери, а 72,7 се корисници на интернет (ДЗС, 2021).

Од големо значење е тековната подготовка на Стратегијата за паметна специјализација, каде што паметното земјоделство и производство на храна со повисока додадена вредност се дефинирани како една од клучните вертикални области, со потенцијал за меѓусекторски иновации и соработка со ИКТ секторот, индустријата, одржливите материјали, енергетиката и агротуризмот⁷. Стратегијата за паметна специјализација цели кон поголема конкурентност и одржливост на секторот преку јакнење на соработката, технолошкиот развој и иновациите, преку дигитална и селена трансформација. Вкупната вредност на финансираните 34 проекти на ФИТР во делот за земјоделството до 2021-ва година изнесува 4,67 милиони евра од кои 2,64 се ко-финансирани од ФИТР и 2,19 од самите компании. Просечната вредност на проект изнесува 140.000 евра⁸.

Иновациони ваучери за соработка наука-стопанство се застапени со 3% во делот на примарното земјоделство и со 10% во делот на прехранбената индустрија. Околу 4% од патентите во земјата произлегуваат од овие сектори. Постојат одредени активни кластери, здруженија и акселератори во секторот, со потенцијал за поинтензивна хоризонтална и вертикална соработка низ синџирот.

На среден рок иновациите во земјоделството треба да се гледаат во придобивките кои ги носат новите информатички технологии во делот на „паметното“ земјоделство кое се заснова врз користење на паметниот хардвер и интернетот на нештата, големите податочни бази и вештачката интелигенција. Воспоставувањето и користењето на големите податочни бази придружено со можностите кои ги носи вештачката интелигенција можат да ги оптимизираат процесите и искористувањето на ресурсите во земјоделството, но исто така можат да доведат и до добри предвидувања во однос на влијанието на заканите како што се временските непогоди.

Целокупниот буџет за истражување и развој е клучен статистички показател за посветеноста на владата за поддршка на политиките за развој на науката, технологијата и иновациите. Податоците за уделот на трошоците за истражување и развој во вкупниот национален буџет се на ниво од 0,4%, со што значително заостануваме зад европскиот просек од 2%. Недостасува национален буџет за научноистражувачката дејност, којшто со континуирана поддршка мора да го поддржува развојот на науката, технологијата и иновациите. Исто така, стопанството треба да вложува во истражувања и развој. Впрочем, ваквата состојба е прикажана во табелата подолу, каде што забележително е дека само 0,03% од истражувачките проекти во земјата се од областа на земјоделските науки, финансирани исклучиво од секторот за високо образование, што навистина е поразителен показател.

Табела 14. Број на проекти и приход остварен за завршени и незавршени истражувачки проекти според научната област и секторот на извршување (ДЗС, 2021)

	2019	2020
--	------	------

⁷ Radovanovic, N., Lazarov, D., Arizankovska, J., Majstoroska, J. and Bole, D., Qualitative analysis of economic, innovation and scientific potential in North Macedonia, EUR 31013 EN, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2022, ISBN 978-92-76-49385-3 (online), doi:10.2760/231671 (online), JRC128181.

⁸ https://fitr.mk/wp-content/uploads/2021/12/FITR_REP_V1.50-2.pdf

	Вкупен број на проекти	Вкупен приход ('000 ден.)	Вкупен број на проекти	Вкупен приход ('000 ден.)
PCM – сите подрачја				
Вкупно	954	2547995	1017	2494023
Деловен сектор	392	706370	410	640511
Приватен непрофитен сектор	34	38000	21	27802
Владин сектор	122	229876	135	239965
Сектор за високо образование	406	1573749	451	1585745
Земјоделски науки				
Вкупно	30	94772	26	124813
Деловен сектор	-	-	1	936
Приватен непрофитен сектор	-	-	-	-
Владин сектор	-	-	-	-
Сектор за високо образование	30	94772	25	123877

Во земјата инструментите за финансиска поддршка на науката и истражувањата сè уште претежно зависат од донаторски грантови или заеми, како што се грантови од Европскиот инструмент за претпристапна (ИПА) или заемите од политиката на Светската банка и други донатори, кои често не може да се обноват, односно не нудат континуирано финансирање. Ваквите флукуации ги нарушуваат обидите да се негува научноистражувачкиот и иновативниот екосистем, што е долгорочен процес кој најдобро се развива со долгорочни и одржливи мерки. Квантитативната анализа во рамки на процесот на подготовка на Стратегијата за паметна специјализација⁹ дава податоци дека 5% од објавените трудови во земјата се од областа на земјоделството и храната. Во PCM во периодот 2006-2018 се произведени скоро двојно повеќе научни публикации од Албанија и Црна Гора, на исто ниво како во Босна и Херцеговина, но далеку помалку од Србија, каде што се публикувани десет пати повеќе трудови отколку во PCM во истиот период. Тековното учество во програмата H2020 е со 9 проекти кои вклучуваат партнери од PCM во областа на земјоделството.

Добро управување

Доброто владеење е пристап кон владата која е посветена на создавање систем заснован на правда и мир кој ги штити човековите права и граѓанските слободи на поединецот¹⁰. Постои директна врска помеѓу доброто владеење и човековите права.

Доброто владеење е потребно за спречувањето на корупцијата, лошото работење и лошото владеење како и злоупотреба на нормите на административното право. За дефинирање на овој концепт постојат различни извори и промотори на добро владеење¹¹. Обединетите нации имаат воспоставено осум принципи за добро владеење кои се прифатени и од Европската Унија, и тоа: 1) консензуална ориентација, 2) партиципативност, 3) спроведување на законистоста, 4) ефективност и ефикасност, 5) правичност и инклузивност, 6) респонзивност, 7) транспарентност

⁹ GIZ, Mapping economic, innovative and scientific potential in the Republic of North Macedonia, NCDIEL, September 2019.

¹⁰ Creative Learning, Link: <https://creativelearning.org/blog/2021/10/14/what-is-good-governance/>

¹¹ Henk Addink, Good Governance: Concept and Context,, Published to Oxford Scholarship Online: May 2019, link: <https://oxford.universitypressscholarship.com/view/10.1093/oso/9780198841159.001.0001/oso-9780198841159>

и 8) одговорност¹². При оценување на напредокот на нашата држава кон Европска Унија, Комисијата редовно дава оценки за добро владеење на основа на овие принципи¹³.

Застапеноста на вработените во одредени институции во регулирање на земјоделскиот сектор (Министерство за земјоделство, шумарство и водостопанство - МЗШВ, Агенцијата за финансиска поддршка на земјоделството и руралниот развој – АФПЗРР и Државниот инспекторат за земјоделство - ДИЗ) е дадена во извештајот на Народниот Правобранител од 2021 година по етничка основа (табела 15)¹⁴.

Табела 15. Застапеност на вработените по етничка основа (Народен правобранител, 2021)

Институција/позиција	Македонци	Албанци	Турци	Роми	Срби	Власи	Бошњаци	Други
МЗШВ								
Избрани или именувани	66,6	33,3						
Раководни работни места	77,5	12,8	2,6				2,6	
Нераководни работни места	74,2	32,9	2,7	1,4				
Вработени во органи	74,8	26,1	2,6	0,9			0,9	
АФПЗРР								
Избрани или именувани	50,0	50,0						
Раководни работни места	87,9	9,1		3,0				
Нераководни работни места	80,7	16,9	0,6			0,6	0,6	0,6
Вработени во органи	81,6	15,9	0,5	0,5		0,5	0,5	0,5
ДИЗ								
Избрани или именувани	100							
Раководни работни места	80,0	10,0						
Нераководни работни места	75,8	16,3	1,3	1,3	2,0	2,6	0,7	
Вработени во органи	76,2	15,9	1,2	1,2	2,4	2,4	0,6	

Во 2020 година Народниот правобранител постапувал по 211 претставки кои се однесувале на повреда на правата на граѓаните и на другите лица од областа на други права, од кои во најголемиот број подносителите укажуваа на повреда на правото на недобивање на одговор на нивните писмени барања поднесени до органите на државната управа и други органи и организации што имаат јавни овластувања. Имено, поплаките на граѓаните се во насока на користењето на јавните паркиралишта, финансиска поддршка во земјоделството, за слободен пристап до информации од јавен карактер итн., а се однесуваат на двете јавни претпријатија за паркинзи на подрачјето на Град Скопје, Агенцијата за финансиска поддршка во земјоделството и руралниот развој и Агенцијата за слободен пристап до информациите од јавен карактер¹⁵. До Народниот првобранител против Агенција за финансиска подршка во земјоделството и руралниот развој е поднесено 1 барање. Истовремено Народниот бравобранител констатирал дека Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство не доставува навремено

¹² United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific, What is Good Governance?, link: <https://www.unescap.org/sites/default/files/good-governance.pdf>

¹³ Види: EUROPEAN COMMISSION, COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT North Macedonia 2021 Report, Strasbourg, 19.10.2021

¹⁴ НАРОДЕН ПРАВОБРАНИТЕЛ, Република Северна Македонија, ИЗВЕШТАЈ ЗА СЛЕДЕЊЕТО НА СОСТОЈБАТА СО ПРИМЕНАТА НА НАЧЕЛОТО НА СООДВЕТНА И ПРАВИЧНА ЗАСТАПЕНОСТ ЗА 2020 ГОДИНА, Скопје, декември 2021 година стр.7-38.

¹⁵ РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА, Народен Правобранител, ГОДИШЕНИ ИЗВЕШТАЈ ЗА СТЕПЕНОТ НА ОБЕЗБЕДУВАЊЕТО ПОЧИТУВАЊЕ, УНАПРЕДУВАЊЕ И ЗАШТИТА НА ЧОВЕКОВИТЕ СЛОБОДИ И ПРАВА 2020, Март 2021, ..стр. 78)

информации¹⁶. ДКСК нема податоци за поднесени пријави или покренета постапка во делот на земјоделскиот сектор.

Рангирање на Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство според активната транспарентност спроведено од Центарот за граѓански комуникации забележува пад од ранг многу добра е спаднат во ранг добра транспарентност (пад од -11,7%, т.е. од 81,3% во 2020 година на 69,6% во 2021 година)¹⁷. Анкетата на МЦМС посочува на слаба респонзивност на Министерство за земјоделство, шумарство и водостопанство на барањата на заинтересираните за добивање информации¹⁸. Во недостиг на конкретни информации за респонзивноста на другите органи поврзани со земјоделството и руралниот развој, достапните податоци за респонзивност на агенеци кои биле предмет на анализа на Институт за демократија - Цивилно општество, Скопје укажуваат генерално на респонзивност¹⁹.

Нема податоци за тоа колку Министерство за земјоделство, шумарство и водостопанство е отворено за поголем консензус при носење на закони кон невалдиниот сектор или други заинтересирани страни.

Уставот на Република Македонија во член 32 гарантира дека секој има право на работа, слободен избор на вработување, заштита при работа и материјална безбедност за време на привремена невработеност. Преглед на органи/установи и институции во кои се распоредени лицата со попреченост кои го оствариле правото на вработување во областа е како што следува: Министерство за земјоделство, шумарство и водостопанство има вработено 2 лица, Министерство за земјоделство, шумарство и водостопанство-Управа за хидрометеоролошки работи 2 лица, Агенција за финансиска поддршка во земјоделството и руралниот развој 1 лице и Агенција за храна и ветеринарство 4 лица²⁰.

Во недостаток на конкретни податоци за одговорно работење во областа, општите податоци за одговорноста воопшто во државата се изведени преку истражувањето²¹ на Македонски Центар за Меѓународна Соработка (МЦМС). Истражувањето покажува дека граѓаните за разлика од претходните години, во 2021 г. меѓу најголемите проблеми ја препознаваат корупцијата,

¹⁶ РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА, НАРОДЕН ПРАВОБРАНИТЕЛ, ИЗВЕШТАЈ од спроведената анализа за постапувањето на органите по барањата и други интервенции на Народниот правобранител по претставките за заштита на човековите слободи и права, Скопје, ноември 2021 стр.20 и стр 34.

¹⁷ Центар за граѓанска комуникација, Индекс на активна транспарентност 2021, Скопје, Мај 2021 година, стр 12., Линк: <https://www.ccc.org.mk/images/stories/akt21.pdf>

¹⁸ Огледало на Владата: Учество на јавноста во процесите на подготовка на закони, МЦМС, Мај, 2020, стр:8-9.

¹⁹ Миша Поповиќ, „Кој „тоа,, тамо управува? – Кратка Студија за јавни политики,, Институт за демократија- Цивилно општество, Скопје, 03/2029, стр.9.

²⁰ РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА, НАРОДЕН ПРАВОБРАНИТЕЛ, ПОСЕБЕН ИЗВЕШТАЈ по спроведеното истражување за остварување на правото на вработување на лицата со попреченост, по објавен оглас на ЈП „Македонски шуми“-Скопје, Скопје, октомври 2016, стр 11-13.

²¹ Извештајот за процена на корупцијата претставува преглед на состојбата и динамиката на корупцијата во Република Северна Македонија. Основата на овој извештај е Системот за следење на корупцијата (ССК) развиен од Центарот за изучување на демократијата (ЦИД) од Бугарија. ССК се заснова на различни извори на информации и ги комбинира квантитативните и квалитативните методи за следење и процена на корупцијата. Обединетите нации (ОН) го имаат признаено ССК како систем со најдобри практики за следење на корупцијата на национално ниво и е во согласност со пристапот за виктимизација на ОН за мерење на нивото на административна корупција.

односно тие ја рангираа корупцијата како најголем проблем меѓу понудените 11 опции. Потоа е невработеноста, а следат и високите цени, ниските приходи и сиромаштијата²².

Анекси

АНЕКС 1.

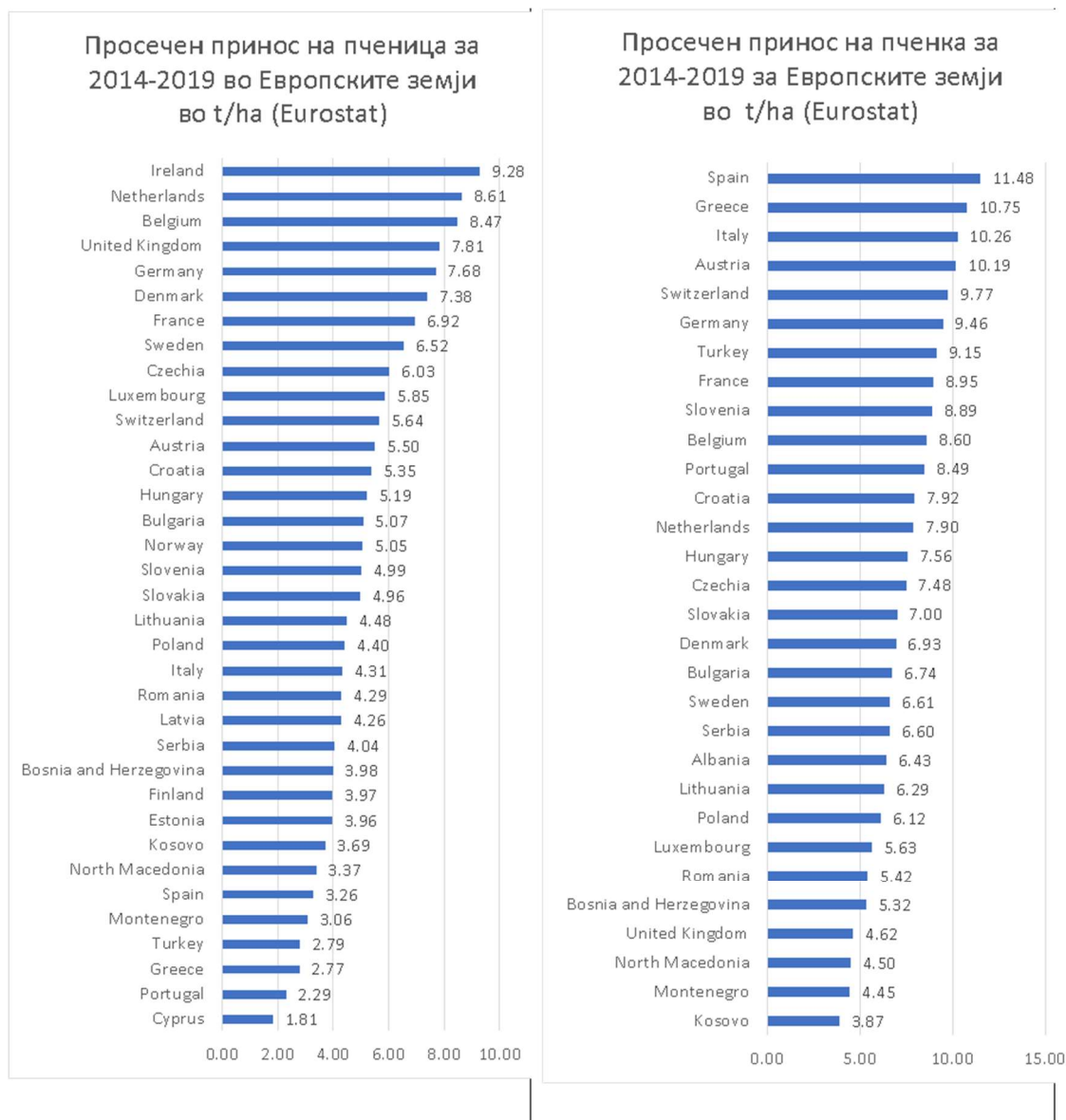
Табела 1: Застапеност на почвените типови во Р. Македонија

Бр.	Почвен тип	ha	%
1	Чернозем	6412.34	0,26
2	Хромичен камбисол	96594.38	3,86
3	Црвеница Terra rossa	182.75	0,01
4	Депосоли	309.92	0,01
5	Флувијални почви	136343.60	5,45
6	Флувијално-ливадски почви	18278.68	0,73
7	Хидроморфна црница	6625.53	0,26
8	Колувијален хортизол	380.16	0,02
9	Шумски камбисол	397285.2	15,87
10	Калкокамбисол	89839.87	3,59
11	Пролувиум	181391.20	7,25
12	Лептосол	42548.15	1,70
13	Албичен лувисол (бел)	9392.27	0,38
14	Глејна почва (псевдоглеј)	9377.06	0,37
15	Регосол	108291.60	4,33
16	Ранкер	142294.80	5,68
17	Рендзина	49678.59	1,98
18	Вертисол	85779.23	3,43
19	Солени почви	13863.22	0,55
20	Калкомеланосол	148556.70	5,93

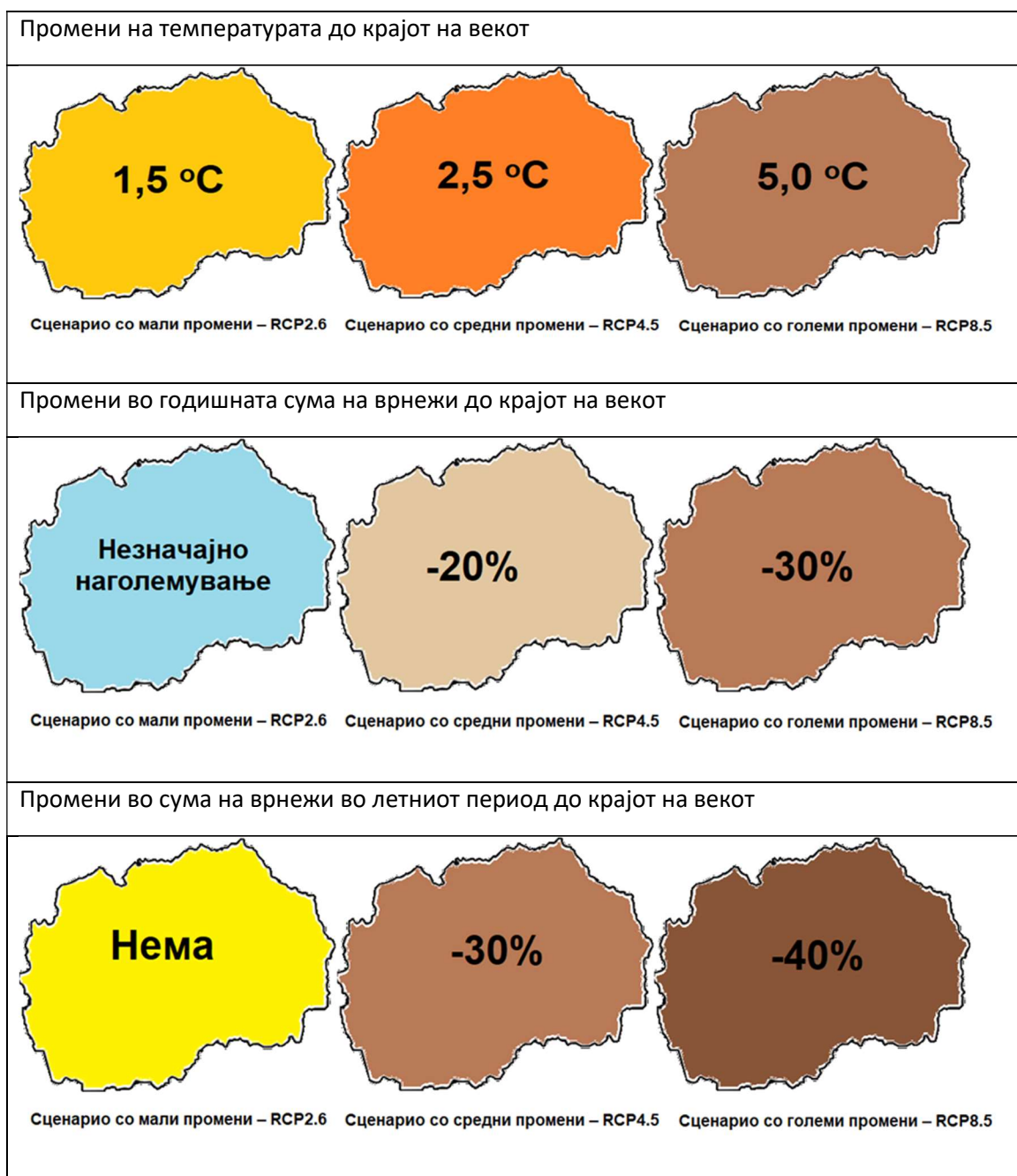
²² ИЗВЕШТАЈ ЗА ПРОЦЕНКА НА КОРУПЦИЈАТА: НИВО НА КОРУПЦИЈА 2021, Македонски центар за меѓународна соработка (МЦМС), Јасмина Ристовска, Наташа Димова / МЦМС Со придонес од Миша Поповиќ, Институт за демократија Социетас Цивилис Скопје, стр.13

21	Планосол	1218.93	0,05
22	Албичен лувисол (бел) + Регосол	6000.48	0,24
23	Мочуришна почва	219.65	0,01
24	Ригосол	7223.65	0,29
25	Сапросол	156.31	0,01
26	Умбрисол	132.56	0,01
27	Лептосол + Регосол	13999.14	0,56
28	Флувијална почва + Пролувиум, Флувијално-ливадска почва	2200.23	0,09
29	Хромичен Камбисол + Лептосол, Лувисол, Рендзина, Вертисол	88016.32	3,52
30	Флувијално-ливадска почва + Глејна почва	230.33	0,01
31	Шумски камбисол + Ранкер, Лептосол, Регосол	377249.70	15,07
32	Ранкер + Регосол, Лептосол	101162.60	4,04
33	Регосол + Рендзина, Лептосол, Ранкер, Вертисол	100768.70	4,03
34	Рендзина + Хром. камбисол, Регосол, Лептосол, Вертисол	72909.71	2,91
35	Вертисол + Рендзина, Лептосол	133542.20	5,33
36	Калкомеланосол + Лептосол, Калкокамбисол	48873.89	1,95
	Вкупно	2503330	100

Извор: Македонски почвен информативен систем МАСИС, <http://www.maksoil.ukim.mk/masis/>

Слика 1. Просечни приноси на пченка и пченица за Европските земји, период 2014-2019, според EUROSTAT

Слика 2. Очекувани климатски промени до крајот на векот, сопствени пресметки, врз база на сценаријата користени за подготовка на четвртиот национален извештај за климатски промени, сопствени пресметки.

АНЕКС 2.

Ожнеана површина, вкупно производство и приноси на земјоделските култури Република Северна Македонија период 2014-2020

Ожнеана површина во хектари							Вкупно производство во тони							Кг по хектар							
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Пченица	7668 6	7306 0	7983 2	7286 4	7098 7	6884 7	6976 5	28795 4	20121 8	30643 3	20011 2	24110 6	23991 6	24603 1	3755	2754	3838	2746	3396	3485	3527
Рж	4167	3758	4483	4065	3836	3809	3936	11402	7747	10210	8416	9379	8628	9481	2736	2061	2277	2070	2445	2265	2409
Јачмен	4115 7	4116 0	4129 7	4381 6	4233 1	4394 1	4499 5	15305 5	10167 7	14483 2	93666	13002 8	13845 3	14771 1	3719	2470	3507	2138	3072	3151	3283
Овес	2873	3070	3607	3415	3591	3640	3489	6033	5652	7612	5421	7338	6715	6341	2100	1841	2110	1587	2043	1845	1818
Пченка	3046 1	3165 1	3104 5	3128 7	3634 0	3396 7	3191 2	13693 0	13377 1	14382 3	12015 6	18767 6	14527 8	14643 4	4495	4226	4633	3840	5164	4277	4589
Ориз	5174	4985	5040	3274	3222	3481	3177	30500	30527	24792	17080	19732	21278	19518	5895	6124	4919	5217	6124	6113	6144
Тутун	1775 6	1612 8	1637 6	1595 9	1658 2	1667 9	1659 1	27578	24237	25443	22885	25547	26234	26112	1553	1503	1554	1434	1541	1573	1574
Сончогле Д	5112	5542	3896	4022	2346	4605	4559	9268	8499	6266	6178	3379	6539	6073	1813	1534	1608	1536	1440	1420	1332
Компири	1317 4	1336 0	1327 3	1318 8	1240 3	1293 9	1261 8	19894 3	18940 8	19713 8	17772 1	18042 4	18902 3	19177 5	1510 1	1417 7	1485 3	1347 6	1454 7	1460 9	1519 9
Кромид	3587	3606	3581	3633	3627	3562	3622	59974	59542	60958	56259	59030	59314	63447	1672 0	1651 2	1702 2	1548 5	1627 5	1665 2	1751 7
Лук	930	980	978	947	950	904	963	4326	4214	4221	4214	4134	4515	4904	4652	4300	4316	4450	4352	4995	5092
Грав- главен посев	4833	4783	4817	4703	4577	4504	4392	6232	5569	6251	4867	4992	4886	5955	1289	1164	1298	1035	1091	1085	1356
Грашок- зрно	1137	1069	1008	1062	1045	1105	1072	2547	2385	2227	1893	2067	2033	1944	2240	2231	2209	1782	1978	1840	1813
Леќа	80	84	84	86	81	74	71	98	68	110	96	107	98	80	1226	810	1312	1119	1325	1330	1127
Зелка	4366	4800	4593	4499	4502	4627	4517	11548 6	14493 1	13987 3	13282 1	12785 6	12853 4	12654 7	2645 1	3019 4	3045 4	2952 2	2840 0	2777 9	2801 6
Домати	5720	5642	5604	5597	5569	5497	5453	16053 0	17343 4	16195 1	15972 1	16162 1	15234 8	15513 1	2806 5	3074 0	2889 9	2853 7	2902 1	2771 5	2844 9
Пиперки	8522	8617	8751	8927	9179	9390	9236	17586 7	18944 3	18185 2	17510 0	18287 2	18545 2	20491 9	2063 7	2198 5	2078 1	1961 5	1992 3	1975 0	2218 7
Крастави ци	1217	1251	1048	1035	1034	1036	943	48334	66830	53265	51532	54314	51019	49112	3971 6	5342 1	5082 5	4978 9	5252 8	4924 6	5208 0
Бостан	5685	5509	5445	5385	5281	5132	5175	13673 0	13103 9	13967 9	12116 8	13209 1	12622 3	12497 2	2405 1	2378 6	2565 3	2250 1	2501 3	2459 5	2414 9
Детелина	3583	3544	3725	3716	3685	3922	4012	17203	15781	17720	14829	20314	20501	20297	4801	4453	4757	3991	5513	5227	5059

[illegible]

Табела 2 Број на овошни стебла и производство на овошје во Република Северна Македонија, по години 2014-2020

	Број на родни стебла							Вкупно производство во тони							Кг по стебло						
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Цреши	183686	193794	200636	216022	231943	237519	242360	6324	6248	5574	4061	5824	6045	6258	34	32	28	19	25	25	26
Вишни	696457	908354	892172	982974	1017412	981836	1054895	8042	8483	8072	4408	10538	8695	9892	12	9	9	4	10	9	9
Кајсии	162399	179263	194812	198468	202508	209910	207004	4619	3255	3471	3992	3904	6070	3434	28	18	18	20	19	29	17
Дуњи	52044	52716	54716	57721	63868	65374	68692	1130	1369	1279	1068	1573	1422	1617	22	26	23	19	25	22	24
Јаболка	3775980	3811548	3855682	4345129	4724399	4788670	4804837	95684	136931	101088	43366	140296	88701	105794	25	36	26	10	30	19	22
Круши	393785	395727	408930	415451	453775	461341	467445	6195	9016	7207	5052	8055	8048	8790	16	23	18	12	18	17	19
Сливи	1548721	1625030	1656808	1659261	1670820	1672609	1718622	33101	41477	33684	17880	37719	32303	34983	21	26	20	11	23	19	20
Праски	544246	558656	574825	617050	553450	555448	537507	11558	12006	12108	11509	13128	12003	12765	21	21	21	19	24	22	24
Ореви	169023	172822	172473	167761	171808	172926	187736	4649	5790	5147	2341	4826	5014	5387	28	34	30	14	28	29	29
Бадеми	31984	33170	50375	47320	39394	90461	89164	520	906	672	533	574	568	801	16	27	13	11	15	6	9

Табела 3. Површини и производство на лозја во Република Северна Македонија по години, 2014-2020

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Родна површина хектари	22726	22918	23192	23398	23670	23996	23709	23384
Вкупно производство во тони	195888	324769	333319	180349	294497	258960	317550	269131
Кг по хектар	8620	14171	14372	7708	12442	10792	13394	11509

Табела 4: Вкупен број на добиток, живина и пчелни семејства, во Република Северна Македонија, по години

	Коњи	Говеда	Свињи	Овци	Кози	Живина	Пчелни семејства
2000	56486	264968	204135	1250686	78913	3713369	75481
2001	45638	265266	189293	1285099	81553	2749637	70869
2002	41775	258973	196223	1233830	72091	2900966	70888
2003	42883	259976	179050	1239330	68106	2417362	71602
2004	40391	254803	158231	1432369	65668	2725298	69036
2005	39651	248185	155753	1244000	62190	2617012	66738
2006	40553	255430	167116	1248801	63579	2585327	67804
2007	31066	253766	255146	817536	126452	2263894	58307
2008	30936	253473	246874	816604	133017	2226055	61705
2009	29418	252520	193840	755357	94017	2117889	53438
2010	26661	259887	190552	778404	75708	1994852	76052
2011	25415	265299	196570	766631	72778	1944260	65277
2012	21676	251240	176920	732338	63585	1776297	52897
2013	20682	238333	167492	731828	75028	2201550	68294
2014	19371	241607	165053	740457	81344	1939879	73869
2015	18784	253442	195443	733510	88064	1761145	73960
2016	19263	254768	202758	723295	101669	1865769	81476
2017	17951	255036	202197	724555	107466	1840173	75406
2018	10041	256181	195538	726990	117447	1828287	81197
2019	8952	217790	135770	684558	87581	1562089	96143
2020	9154	222202	164074	630634	95008	1643462	99558

АНЕКС 3.

Табела 1

Матрица за клучните очекувани промени до 2042 година и мерки и активности за нивно постигнување врз база на спроведените консултативни активности

Клучни очекувани позитивни промени до 2042 година	Образложение на потребите; очекувани придобивки	Клучни мерки и активности за постигнување на промените
Битола		
производството на храна ги задоволува домашните потреби	без храна нема живот	- воведување напредни технологии во земјоделството - work smart not hard
унапредување на земјоделските производствени капацитети	- зголемена конкурентност - производство на квалитетна храна - благосостојба на животните	користење енергетски ефикасни решенија во одгледувањето земјоделски култури и животни
- развиено поледелство - развиено сточарство - развиено ветеринарство	- намален увоз на храна од странство - зголемен извоз на земјоделски производи во странство - намалување на постојниот дефицит од ветеринари - унапредување на конкуренцијата во земјоделието	- модернизација на земјоделското производство - механизми за поддршка на иновациите и за унапредување на квалитетот во земјоделието - зголемување на обработените земјоделски површини - намалување на данокот на ветеринарните производи - подобрување на образованието на ветеринарите, вклучувајќи практична настава - превенирање и навремено третирање болести - поддршка за пласманот на земјоделските производи, особено во странство - јакнење на свеста на земјоделците за потребата од воведување иновативни решенија во земјоделското производство

		• користење на нус-производите во земјоделството
• зголемен обем на одгледување канабис и коноп	• зголемен прилив од извоз • нови работни места	• адаптација на наставните курикулуми поврзани со канабисот на факултетите за земјоделие, фармација и медицина
• зголемена површина обработени површини за одгледување различни земјоделски култури • зголемен број млади земјоделци	• во земјава има големи површини необработено земјиште • потребата за храна во светот ќе се зголемува	• зголемување на субвенциите • развој на селата, вклучувајќи субвенции за враќање на село • заштита на домашниот пазар • одгледување различни култури кои успеваат во земјава
• задоволни земјоделци („земјоделскиот труд треба да се исплати“)	• поголем износ на средства остварени од земјоделието • правилно користење пестициди и почитување на дозирањето и каренцата од страна на земјоделците - намалено загадување	• подобрување на инфраструктурата во руралните средини • воспоставување механизми за поволно осигурување од ризици во земјоделието • спроведување обуки за земјоделците
• соодветно искористување на природните ресурси	• земјоделците се необуучени • селата се празни • инфраструктурата во руралните области е лоша	• да се инвестира во развој на човечките ресурси и технологиите во земјоделието • инвестиции во инфраструктурата во руралните средини • воведување сертификати за квалитет
СТРУГА		
Укупнети земјоделски површини	• Поголема ефикасност, намалување на трошоци, зголемена рентабилност	• Измена на законски решенија и нивно имплементирање
Земјоделците користат современа и модерна технологија и механизација	• Поради подобар квалитет и зголемен рентабилност.	• Овозможување на услови за увоз на опрема • Царински олеснувања.
Соодветно обучени земјоделци кои произведуваат квалитетни и конкурентни производи	• За добивање на квалитетна и здрава органска храна	• Овозможување на соодветни обуки за имплементација на проекти

		• Алоцирање на средства • Отварање на нови образовни профили
Земјоделците самостојно користат финансиски средства од домашни и странски фондови	• За зголемување на рентабилноста и финансиската состојба	• Овозможување на обуки за имплементација на проекти согласно оперативните насоки на потенцијалните донатори / кредити
Високо развиено еЗемјоделство	• Заради полесен, побрз и зголемен пристап и пласман до пазарите	• Овозможување на бесплатни еПлатформи за пристап до глобален пазар • Соодветна обука
Државата субвенционира соодветно на конкурентноста на производот	• Заради зголемување на буџетот, ефикасноста и овозможување на одржлив развој	• Следење на светските пазари, движења и овозможување на соодветни мерки (субвенции)
ТЕТОВО		
• Поголема поддршка на државата за земјоделците • Воведување на разни политики преку кои ќе се поддржи земјоделството	• Раст на земјоделското производство • Субвенции • Финансиска поддршка	• Познавање на законите • Подигнување на свеста на граѓаните • Подигнување на нивото на образование
• Промена на законодавството • Финансиска поддршка • Запишување на сопственоста • Инфраструктура на патишта до земјоделските подрачја • Плаќање на даноците	• Раст на земјоделското производство • Раст на субвенции и финансиска помош • Подобро плаќање на даноците	• Поголеми субвенции • Подигнување на свеста на граѓаните • Поддршка од централната и локалната власт • Подобра инфраструктура
• Поголеми субвенции за производителите • Поголем поттик на младите за работа во земјоделството • Дигитална програма	• Поттик на производителите • Да се избегнат административните оптоварувања	• Ревизија на законската рамка за земјоделие • Тренинг, трибини и споделување искуства од светот
• Подобра информираност на младите и нивно образование во областа на земјоделието и храната	• Добивање на стручни кадри кои соодветно ќе работат и ќе допринесат за развој на земјоделството и во руралните средини	• Дигитален систем

Развиено органско производство	- Поздраво население - Интерес од странски земји за извоз на органски производи	- Промоција на придобивките од органско производство - Образование во областа на органско производство
Стабилен земјоделски сектор, искористени сите плодни површини и осовременети алатки и мерки за олеснување на работните процеси	Недоволно развиено земјоделие и покрај тоа што има добри природни услови (клима, плодна почва, сончеви денови, вода)	Повторно враќање на обработливите површини од земјоделските комбинати кои се запустени
Поголем фокус и развој на земјоделството		- Финансиска поддршка од државата за успешните земјоделци - Образование на студенти со поддршка од државата
СТРУМИЦА		
- променета структура на земјоделското производство (во насока на обезбедување квалитет, органско производство, усолгасување со климатските промени и сл.) - окупнети земјоделски површини	- олеснет пристап до пазарите за земјоделски производи (пласман) - зголемување на обемот на вкупното производство и на приносот	- следење на трендовите (домашни и меѓународни) на побарувачката на земјоделски производи - здружување на земјоделците
поттикнувачки земјоделски јавни политики	воведување нови производствени технологии	субвенциите да се доделуваат за модернизација на земјоделието и воведување иновативни (производствени) решенија
КУМАНОВО		
Рекреативно земјоделие (секој да се занимава со земјоделие)	За подобра храна и подобро здравје на луѓето	Намалување на работното време во приватниот сектор
Производство на органско ѓубриво	За здрави производи	Одгледување на бели црви
Подобрување и развој на земјоделството за да се привлечат младите Млади земјоделци	За да се подобри и развие земјоделството	- Со намалување на цените на ѓубривата, поголеми субвенции за земјоделците - Обука на млади земјоделци
Ефективно искористување на ЕУ фондови	За подобро и покавалитетно производство	Обука и примена на современа механизација

Капсули за подобрување на емоционалната и физичката состојба	• Подобрување на здравјето на човекот	• Одгледување и производство на тартуфи
Производи од козјо млеко	• За подобро здравје	• Финансиска поддршка на земјоделците
Заштита на шуми и реки	• Одржување на шумските насади	• Акции за пошумување • Прочистување на реките и порибување
• Машинска обработка на почва и истовремено сеење и садење • Природни соларуми за побрзо созревање	• Брза и ефикасна обработка	• Фабрики за работи • Производство на семиња
ШТИП		
• Дигитално • Со дрон се следи состојбата со полето (наводнување, сеење и сл.) • Безбедна храна без присуство на пестициди • Зголемена бројна состојба на домашни животни од благородни раси • Зголемена искористеност на обновливи извори на енергија • Средено загадување на околината предизвикано од земјоделската дејност • Рурален туризам на највисоко ниво со посетители од цел свет • Андроиди за агротехнички операции Подигање на земјоделството во достоинствена и почитувана професија	• Од профитот остварен од земјоделската дејност на производителите да можат да ги покријат трошоците и да остане за развој • За да се олесни работата на земјоделците • Да може да се создаде колку е можно повеќе храна за населението кое нагло се качува и нахранување на оние кои не можат самите да си обезбедат	• Едукација, финансирање на земјоделците, зајакнување на земјоделските подрачни единици низ целата држава • Да го смениме начинот на размислување • Подигање на јавната свест • Промена на систем на едукација
Подигање на свеста за локално култивирана, произведена и консумирана храна	• Производство на здрава храна, намалување на увозот, поголема независност и поголем извоз	• Санкции за загадувачите • Почитување на принципи за добра земјоделска пракса
Окрупнување на производство пример 10 хектари зелка, не 10 култури по 1 хектар	• Окрупнување на производството носи поголеми пазари, следењето на климатските промени дава увид што,	• Учество на сите релевантни државни институции во решавање на проблемите во земјоделството

	каде и кога ќе може да се произведува во иднина	
--	--	--